

चांदोबा

संस्मायक : 'वफयाणी'
संपादक : नासिरेडु

या महिन्याचो वेताळ कथा "परक्याचे वैभव" ही आहे. मागसाने त्याला जी मिळकत आहे तीवर सनाचे समाधान करून घेऊन व आपल्या शक्ति व सामर्थ्याच्या आधारे आणखी मिळकत वाढविण्याला प्रयत्न करणे शहाणपणाचे आहे. तसे न करितां एकदम श्रीमंत व्हायची हाच धरण धोंब्याचे असते, हे 'लोमाबा डोंबर' वा गोष्टीवरून कळते.

अमर बाणी

मालापिपुल्या जामाती आज्ञा पुत्रेण भार्यया ।
बुद्धिना हासवणेन विवादं न समाचरेत् ॥

[आई बहिनांभोवर, जांबई, मुलगा, साठ, मुलगी व नांकर यांच्या बरीबर बांडण करू नये!]

वर्ष : ३२ डिसेंबर १९८२ वर्ष : ६
एक प्रत : १-७५ : २ वाचक वर्गकी : २१-००

सैदानांत वेळून गेला. त्याला त्याने दोन कातज्याच्या पिशव्या दिल्या. त्यांपैकी एकाला प्यायचे पाणी भरून दिले व दुसरी रिकामीच होती. तो म्हणाला.

"गोपाळशेट, याच्या पुढे सर्व वाळवंटाच आहे. तुम्ही त्या पायवाटेने चालत जा. दुपारच्या सुमारास तुम्हाला या वाळवंटाच्या मधोमध एक डोंगर लागेल. त्या डोंगराच्या गुहेत सोन्याच्या मोहोरा हींगच्या डोंग दिसतील. या रिकाम्या पिशवीत त्या भरून घ्या. पुढच्या पिशवीतले पाणी तुम्ही परत येईपर्यंत तुम्हांला प्यायला पुरेल परत आल्यावर मी सोन्याने भरलेली अशी पिशवी घेईन बाकी तुमची!" गोपाळशेट

आनंदाने दुपार होई पर्यंत लोमाच्या डोंगरापर्यंत पोचला पाण्याची पिशवी अर्धी रिकामी झाली होती.

डोंगरातल्या गुहेतले सोने पाहून गोपाळशेट चक्कच झाला. त्याने हाकरडा-सारखे रिकामी पिशवी भरून सोने घेतले. मंतर तो विचार करू लागला की दुसऱ्या पिशवीतले पाणी ओतून टाकून ही पिशवी भरून ही सोने घेऊन जावे, भिल्लाच्या वस्तीत पोचेपर्यंत तहानेवर थोडा तावा ठेवला म्हणजे झाले.

त्या प्रयत्नात त्याने पाण्याची पिशवी सुद्धा रिकामी करून घेतली आणि ती भरून सोने घेतले. त्याने दोन्ही पिशव्या खांबावर ठेवल्या आणि परत निघाला. खाली पाय व नर डोकें उगहाने तापत होते. तसाच तो काही अंतर चालून गेल्यावर त्याला खूप तहान लागली. दोन पिशव्या दोन्ही खांबावर होता. म्हणून खांदी दुखत होते. कोठे प्यायला थोडे पाणी मिळाले तर पहावे म्हणून गोपाळशेट चक्कडे नेजर फिरवू लागला.

इतक्यांत त्याला त्याच वाटेने येणारा एक माणूस दिसला. त्याच्या खांबाला एक पाण्याची सुरई लोंबकळत होती.

बोडया आशाने गोपाळशेट त्याच्या कडे पहात म्हणाला—"अहो, बाबा घसा

सहानेने जगदी कोरडा पडला आहे. थोडे म्हायत्ती पाणी घालू का?"

"म्हणून तर आलो आहे! एक पेला भर पाण्याची किंमत दोन पैसे सोने आहे. हत्तीवर देतो." तो माणूस म्हणाला.

गोपाळशेटने काही वेळ मागे पुढे करीत धोवटी तहानेने जीव कासावीस झाल्यामुळे दोन पैसे सोने दिले आणि एक पेला पाणी प्याला. आणखी एका तासाभराने पुन्हा फार तहान लागली. त्याच वेळी आणखी एक माणूस स्थाला दिसला. गोपाळशेटने स्थाला ही पहिल्या माणसाला विचारले होते तसेच विचारले.

तो म्हणाला-"एक पेलाभर पाण्याला-चार पैसे सोने घ्यावे लागेल."

गोपाळशेट क्षणभर विचारात पडला. परंतु माइलावाने चार पैसे सोने देऊन त्याला एक पेला पाणी मागून घ्यावे लागले.

आणखी काही अंतर चालून गेल्यावर पुन्हा जोराची तहान लागली. कोणी माणूस दिसतो का गोपाळशेट पाहू लागला. सुदैवाने एक माणूस दिसला. त्याला विचारता तो एक पेलाभर पाण्याची किंमत आठपैसे सोने सांगू लागला. गोपाळशेट म्हणाला-"एवढ्याशा पाण्याची इतकी किंमत का? नको मला." आणि त्या माणसाला गिऱ्या थेंब पुढे निघाला. तो माणूस गोपाळशेटच्या मागे मागे थेंबू लागला. गोपाळशेट थोडाला वाजवून रवा

[१२]

[भिन्न नायकांचे पाठविलेल्या इतला अपमान करून नरवाहनाचे स्थाला परत पाठविल्या वंतर भिल्लाने युदाची तयारी सुरू केली. डोंगरी किल्ल्यात राहून तेथून वनिमी काप्याने युद्ध करायचे त्यांनी ठरविले. नरवाहनाने किल्ल्याचा भेदा देण्यासाठी सैन्य पाठविले. युद्ध सुरू झाले. त्यानंतर...]

किल्ल्याच्या खालच्या भागात सुरू असे सांगून शिवयत्त पुढे सांगू लागला. सालेली तरवाहनच्या सैन्याची गडबड होती. हत्तीचा भीकार ऐकून दोघे बिल्ल तरुण तरावर उभे राहून किल्ल्या खालच्या भागाकडे पाहू लागले व ओरडून सांगू लागले-"अबू लांडग्यांच्या बस्तीपर्यंत येऊन पोहोचले आहेत. ते हत्तीवर आहेत." हे सांगत ते दळ्याचा वाजवू लागले. मी वास्त वास्त ते दोघे तरुण होते तेथपर्यंत आली. असे सांगून शिवयत्त पुढे सांगू लागला. हत्तीवर बसून विजय गावांनं नरवाहनचे सैनिक पुढेपुढे येत होते. त्यांच्या पाठीमागून पापदळ सैन्य येऊ लागले. आम्हांला ते स्पष्ट दिसत होते. जवळ जवळ लांडग्यांच्या बस्तीच्या वासपासच भिल्ल तरुणांनी त्या हत्तीवर जाडीच्या बाडून आपले फळलेले सिंह सोडले. भयंकर गर्जना करीत समोरून येणाऱ्या सिंहांना पाहून

"बादीवा"

हत्ती मागे फिरले आणि वाट फुटेल तिकडे पळू लागले. पाववळ सैन्य हत्तीच्या पायांखाली तुडवले. आणि सिंहांच्या जवळपास जाऊ नये म्हणून सैरावैरां पळू लागले.

“छान केलंस!” मी वापल्या सोजारच्या तक्षण भिल्ल्यांना म्हणालो.

“परंतु काय रे पुन्हा या सिंहांना आवकून शत्रूवर सोडायचे झाल्यास तुम्हांला सोडतां येईल का?” मी विचारले.

“सर्व सिंहांना एकडून पुन्हा ताड्यात आणणे सोपे काम नाही. काही सिंह जंगलात पळवून जातील.” ते म्हणाले.

ते ऐकून अशा तऱ्हेच्या युद्धावरचा माझा विश्वास थोडा कमी झाला. सुशिक्षित आणि शस्त्रधारी सैनिकांवर अशा सिंहा

बाघांना सोडून काय फायदा? एक दोनदा शत्रू सैन्य पळवून जाईल. परंतु पुन्हा पुन्हा असेच बाघसिंह येणार असतील तर त्यांचा बंदोबस्त करण्याची व्यवस्था करूनच शत्रू सैन्य पळवून जाईल. परंतु पुन्हा पुन्हा असेच बाघसिंह येणार असतील तर त्यांचा बंदोबस्त करण्याची व्यवस्था करूनच शत्रू स्वारी करील. बाघां सिंहांना मारून टाकण्याची योग्य तयारीमुद्धा करून घेईल.

त्या दिवशी मी सुधारित होईपर्यंत त्या जंगली प्रवेशात अशाच काही विचित्र विचित्र गोष्टी मी वाहिल्या. एका जागी सरवाहनचे सैनिक जमा होऊन खाण्यापिण्यात गर्क होते. अशा समयी एकदम त्यांच्यावर एक टोपले येऊन पडले. झाडा-

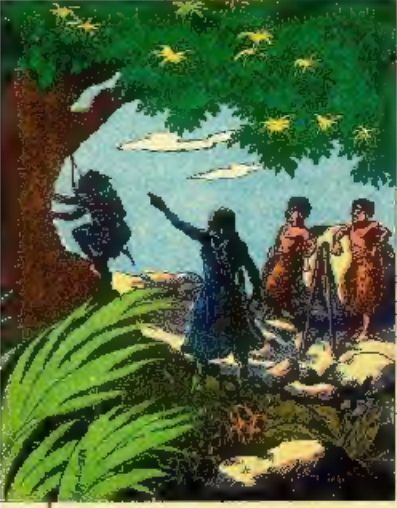
वरून ते भिल्ल्यांनी फेकले होते. तक्षण त्या टोपल्यातून शकडो लहान थोडे बाप ‘भुस्स’ करीत बाहेर पडले आणि शत्रू सैन्यावर धावले. सरवाहनचे सैनिक आघा-पली शस्त्राचे जेशत्या तेथे टाकून देऊन जीव वाचवायला पळू लागले. साप जेशे जेथे विळें दिसली त्यात शिरले, काही झाडावर चढून गेले.

अशा तऱ्हेचे युद्ध करून सरवाहनला निकण शक्य नाही हे मी भिल्ल नायकांला त्या दिवशी रात्री सांगितलं. एकाच वेळीतच उपयोगी पहणारी ही युद्ध तंत्रे वापरून लढाई जिंकणे कठीण आहे हे मी सांगितल्यावर वृद्ध भिल्ल नायकालाही ते पटले. रात्री बराच वेळ विचार केल्यावर मी

एक गोष्ट मनानी ठरविली. भिल्ल नायकांला मला शक्य झाले तेवढे सविस्तर संधजावून सांगितले. शत्रू सैन्याला या भागास आकर्षित करून गतिमी फाट्याने शत्रू सैन्याचा नाश करायचा. या किल्ल्यात राहून चौपट पांच पटजरी शत्रू सैन्य असले तरी त्याचा फडशा उडविणे तेवढी कठीण गोष्ट नाही.

आता शत्रूचा नाश करण्याची जबाबदारी माझ्यावर येऊन पडली. मी तेथे जमलेल्या सात आठ भिल्ल नायकांनाजवळ बोलावून पुढे युद्ध कसे करावयाचे हे सविस्तर समजावून सांगितले. शत्रू शक्तिशाली आहे, त्याच्याजवळ सुशिक्षित सैन्य आहे, परंतु डोंगरी किल्ल्यावर हत्तीचे व

घोड्यांचे सैन्य घेऊन येथे त्याला शक्य होणार नाही. म्हणून शत्रूला आपल्या पायदळ सैन्याचा उपयोग करूनच या पडक्या किल्ल्यापर्यंत यायला ज्या वाटा आहेत त्या अडवून ठेवण्याचा निकराचा प्रयत्न केला पाहिजे. शत्रू वर चढून येऊ लागला की त्याच्यावर मोठमोठे दगड व खडक वरून ढकलले पाहिजेत. नंतर झाडांवर चढून आपल्या सैनिकांनी आपल्या बाणांनी शत्रू सैनिकांना टिपले पाहिजे. इतके करूनही शत्रू किल्ल्यापर्यंत येऊ शकला तर आपल्याला काहीच करता येणार नाही.

आता मी दुर्ग रक्षणाचे काम करण्याची जबाबदारी घेतली म्हणण्यापेक्षा किंवा

याच्या चारीबाजूच्या प्रदेशाचे रक्षण करण्याची जबाबदारी घेतली असे म्हणावयास हरकत नाही. या किल्ल्यात रक्षण करण्यासारखे काहीच नव्हते. परंतु आम्ही किल्ल्याच्या रक्षणासाठीच प्रयत्न करित आहोत असे दाखवून किल्ल्यावर येण्याच्या वाटावर आम्ही रहायचे ठरविले.

तीरंदाजीत निष्णात असलेल्या तरुण भिल्लाना मी साडावर चढून वर येणाऱ्या वाटाचे रक्षण करण्यासाठी पाह्यांवर नेमले. युद्ध भिल्लाना मोठमोठ्या खडकां आड लपून शत्रूवर भोतांना पितला की अकस्मात त्यांच्यावर तुटून पडण्यास सांगितले.

सूर्य ऊक पश्चिमेकडे वळला त्यावेळी मी ठरविलेला युद्धाचा कार्यक्रम तयार झाला. सर्व घट्टघुट्ट भिंथ सैनिक त्यांना आज्ञा दिल्याप्रमाणे जागीजागी खडकांआड जाऊन लपून बसले. त्यावेळी शत्रूचे पायदळ सैनिक किल्ल्यावर येण्याच्या प्रयत्नाला लागले.

शत्रूसैनिक शिस्तीने त्यांच्या नायकाच्या आज्ञेप्रमाणे एका जागी जमा होण्यापूर्वीच मी साडावर चढवून नेमलेल्या भिल्ल तरुणांनी शत्रूवर बाणांचा वर्षाव सुरू केला. कोणी माणूस तर दिसत नाही. आपली बाजू मात्र अकस्मात येऊन लागत

परंतु त्यामुळे त्या सैन्यात गडबड मात्र फार उडून गेली. तरी काही शत्रू सैनिकांनी ज्या दिशेने बाण येत होते त्या दिशेला नेम धरतवापसिबायच बाण मारायला सुरुवात केली.

त्याच वेळी नरवाहनचे काही सैनिक तळवारी उपसून डोंगर चढून जाऊ लागले. त्या सैनिकांवर मी जागीजागी नेमलेल्या भिल्लानी दगडां आडून हल्ला करून किंवा मोठे मोठे खडक व खडक ढकलून दिले. एक तर नाट निचोळी, शत्रू नाजूका सरकायला जागा नाही, म्हणून शत्रू सैनिक त्या दगडा खडकां खाली येऊन बसू लागले.

अशा तऱ्हेने युद्ध भयंकर रूप धारण करू लागले. हे युद्ध सुमारे चार पांच तास चालू होते, मध्यंतरी नरवाहनचे सैनिक पुष्कळसे डोंगर चढून पडक्या किल्ल्याच्या जवळपास येऊन बसू लागले. झाडावर चढून बाण सोडणाऱ्या भिल्ल युवकांना खाली उतरवून मदतीला किल्ल्यावर आणणे अशक्यप्राय असल्याचे मला कळत होते. झाडावरून निचारी बाण सोडणाऱ्या तरुण भिल्लाना ठार करण्याची एक नवीन युक्ती नरवाहनच्या सैनिकांच्या एका नायकाने अवलंबिली.

बांदोबा

हत्तीवर चढून येणाऱ्या सैनिकांना त्या झाडाजवळ नेण्यात आले. माहूताने सूर्य, कराराची खोटी हत्ती आपल्या सोडांनी झाडांच्या फांद्या धरून तोडून टाकू लागले. झाडांच्या फांद्या धडाधड खाली पडू लागल्या आणि त्या फांद्यांवर लपलेले भिल्ल तरुण जमिनीवर आदळू लागले. अशा भिल्ल तरुणांना शत्रू सैनिक बाल्यांनी किंवा तळवारींनी भोसकून ठार करीत होते, काही वेळ असेच युद्ध होत राहल्यावर सर्व भिल्लधीर नरवाहनच्या सैनिकांच्या हाती ठार तरी झाले किंवा जखमी झाले. आता अडवणारे कोणी उरले नाही ही खात्री झाल्यावर नरवाहनचे

सैनिक टोळ्या टोळ्यांनी आपापल्या बाह्यावर किंवा पायी डोंगर वटून येऊ लागले.

हत्ती आणि घोड्यांवर बसून डोंगर चढण्याचा त्यांचा प्रयत्न किती मूर्खपणाचा, ह्मता, हे त्यांच्या डोक्यात येत नव्हते शिरले. मी तर बाबचर्ये चकितच झालो. माझ्यांच्या अनुयायांसारखे असलेल्या हत्तींवर चढण्याच्या प्रयत्नात कोणत्यातरी दगडावर पाय देत व धसकून पडत होते आणि घसरून डोंगरावरून खाली घसरत जाऊ लागले. त्यांचा जयंकर जावान् आसमंतात हुमहुमव होता आतां घोड्यांची जी दुर्बलता झाली त्याचे वर्णन करण्याची गरज नाही.

मी आपल्या अनुयायांसह जे जिवंत राहिले त्या भिल्लबोरांना बरोबर घेऊन किल्ल्याच्या आश्रयाला आलो. किल्ल्याच्या दारवरचे तो वृद्ध भिल्लनायक मला भेटला. तो म्हणाला—

“शिवदेवा, आपण युद्ध शिकणे शक्य नाहीसे दिवू लागले आहे.” त्याच्या वेह्यावर किंवा आपणांत मला त्या बदल दुःख किंवा भय गुळीच विसले नाही. “समजा आपण हारलोच, तरी प्रतिकार केल्या शिवाय गुरां होरां सारखे आम्ही त्या नरबाहनांसमोर बाकलो नाही, ह्या विचाराने आमची मान ताठ राहील! तेवढेचपुढे! वा पडक्या किल्ल्यात शेवटची निकराची लढाई होईल तू आपल्या

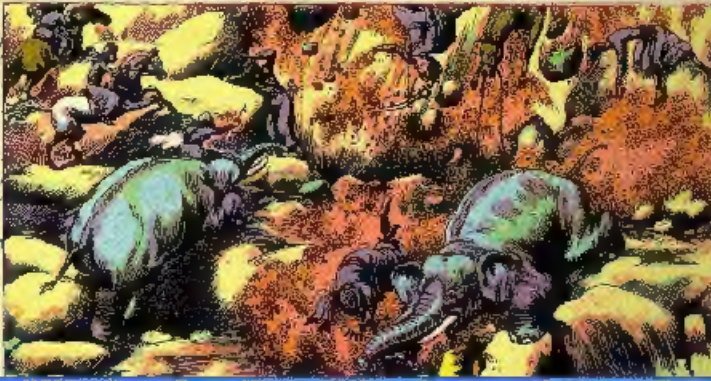
अनुयायांसह कोठे सुरक्षित जायी जावयाचे असल्यास अवश्य जावे, अशी त्यांनी सूचना आहे!”

तो वृद्ध भिल्ल नायक हे म्हणाला त्याच वेळी किल्ल्याच्या चारी बाजूच्या प्रदेशात नरबाहनांच्या सैन्याच्या त्याच वेळी आरोळ्या ऐकू येत होत्या. सर्वस्वपणाला लावून भिल्ल तरुणांवर किल्ल्याच्या तटावर उभे राहून शत्रूशी युद्ध करीत होते भिल्ल नायकाने आतांपर्यंत त्याच्या हातात जी अधिकार दंड होता तो दूर केवला आणि तलवार उपसून बाजूवर चालून गेला.

त्या वेळी जे युद्ध झाले ते वर्णनातीतच होते. तळहातवर घ्राण घेऊन भिल्ला-युवकांनी आपल्या शीर्षे व साहसाची

शिकस्त करून शत्रु सैन्याचा जणू नरसंहारच सुरू केला. परंतु शत्रुसैन्या दहापट तरी असेल, म्हणून शत्रूसैन्य भिल्ल तरुणांना मागे रेंवीत किल्ल्यात शिरलेच.

मी आपल्या अनुयायांसह मागे फिरलो आणि वट ओलांडून बाहेर पडलो. वृद्ध भिल्ल नायकाने अगदी शेवटचे म्हणून जे म्हटले होते ते अद्याप माझ्या कानात निनादत होते. बहुत करून त्याला या वेळे पर्यंत बोरगरी ही मिळाली असावी! मी मागे वळून किल्ल्याच्या तटाकडे पाहिले. एका पडक्या दुरूजावर तो शत्रूच्या मोंडीत सापडला होता. दबावे ते युद्धावसाहाचे परिपूर्ण रूप मला दिसले. तलवारीचे वार करीत तो आपल्या अनुयायांना प्रोत्साहन

वेत होता. त्याला नरबाहुनचे पंचवीस एक सैनिक घेऊन त्याच्यावर चार करीत होते व तो न कचरता शीर्याने त्या सर्वांना तोड देत होता, त्या वृद्ध भिन्ना नायकाचे शीर्ये व साहस, निश्चयी स्वभाव प्री जन्म भर विसरणार नाही. त्याची मला नेहमीच आठवण येत राहिल.

मी आपल्या अनुयायांसह डोंगर उतरून समुद्राच्या दिशेने बांबलो आतां या बेटावर राहणे कोणत्याही परिस्थितीत सुखाचे नाही बोकगाचेन आहे. हे मनाशी ठरविले. माझ्या भाव्याने एकदम पाठ फिरविली नाही याची जणू सूचनाच म्हणून समुद्र किनाऱ्यावर मला दोन पडाव दिले. आपल्या अनुयायांसह मी त्या पडावांत बसलो आणि समुद्रात दिशेचे काही भान न ठेवतां निघाली. कसे व कीडे जायचे हे मला माहीतच नव्हते. बाटेत तुम्ही बेटलात. मंदरदेव महाराज अशी आमची कथा आहे! तुम्हाला ऐकूनच आज्ञाये घाटले असेल तो?"

"समरीन माणि तू तुमच्या बोपांनी कथा दोन तिरनिराळ्या व अद्भुत कथाच आहेत!" मंदरदेव म्हणाला.

शिवदत्त त्यावर काहीच बोलला नाही. उत्तराशाल्ले फक्त स्मित केले. इतक्यात आमच्या पडावातील एक सैनिक उठून उभा राहिला आणि ओरडून म्हणाला— "ते पहा, तिकडे कसाळा तरी उजेड दिसतो आहे!"

मंदरदेव त्या दिशेला पाहून म्हणाला— "शिवदत्त, ते कोणते तरी बेट असले से घाटे! आण घा महात्तानरात दिशेचे काही ज्ञान बसतां जात राहण्यापेक्षा कोणत्या तरी बेटावर जाणे बरे होईल, नाही का?"

"होय, आण आपले पडाव व नाव त्याच दिशेने मेळया. ते बेट मनुष्य वस्तीला जनुकूल असेल तर हरकतच नाही. परंतु जर का ते एखादे भयंकर द्वीप निघाले..." शिवदत्त बोलतां बोलतां बांबला व ओडा हसून म्हणाला.

परक्याचे वैभव

हाती घेतलेले काम तबोत नेत्याशिवाय स्वस्थ न राहणे हा विक्रमाविस्वासा गूण त्याने आपला इष्ट सोडला नाही. ी झाडाजवळ येता आशानकून मेस काढून ते सांधावर घेतले व नेहमीप्रमाणे मीन धारण करून स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतांत असलेला वेताळ विक्रम- विस्वाला म्हणाला— "राजा, कुणाच्या मल्या साठी तू एवढे खम करीत आहेस हे तर मला ठाऊक नाही, पण हाती घेतलेले काम साधल्या नंतर ते हितकर होणार की वास- वायक, याची कल्पना आधी करणे अवघडच असले तरी मुला सावध करण्यासाठी पिता- पुताची एक कहाणी सांगतो. लक्षपूर्वक ऐक." असे म्हणून वेताळ कहाणी सांगू लागला : गोविंदपुर नांवाच्या एका गावी नाखा नांवाचा शेतकरी रहात असे. त्याची अविशय सुपीक अशी दहा एकर जमीन

Fullscreen

127

16 / 60

नारबा माव कुर्मी ओढखोपाळखीचा माणूस राजधानीच्या सहरी जागार असला की त्याच्याकरवी मुळाला एकदां भेटून जाण्यासाठी गांबी येण्याचा निरोप पाठवीत असे.

रमाकान्त, बघिलाचा निरोप कळला की म्हणायचा—”त्या खेड्यांत काय पडले आहे? गांबीनाच इकडे येऊन रहायला काय हरकत आहे?”

कसैद मुलावरील प्रेमापोटी नारबा स्वतःच शहरांत जायला निघाला व त्याने ही गोष्ट गांबीला हीराळाला सावकाराला सांगितली नारबा आपला पैसाळवका हीराळाला जवळ जपून ठेवायचा.

कारणा गांबीला जाणार हें ऐकून हीराळाला म्हणाला—”राजधानीकडे जाण्यासाठी घाटाचा रस्ता सोडून दुसरी घाट नाही, घाटांत दरोडेखोरांची एक टोळी आहे. तुम्हा जवळचा पै-पैसा ते लुबाडून घेतील. तरी मी मजाजवळची एक पेटी तुला देतो त्या पेटीचे हाकण उघडताच त्यातून एक विशिष्ट प्रकारचा वायू बाहेर पसरतो व त्यामुळे बाजू-बाजूला असलेले लोक प्रसन्न होतात पण ज्याच्या तोंडात हिरड्याचे फळ असेल त्याच्यावर त्या वायूचा प्रभाव पडत नाही.”

त्या पेटीची किंमत एक स्वर्णमुद्रा होती. नारबाने एक स्वर्ण-मुद्रा देऊन ती पेटी

विकत घेतली. थोडे हिरडे विकत घेऊन ते मुद्रा घेतात ठेवून नारबा राजधानीच्या शहराकडे निघाला.

घाटेने जात असता त्याची एका माणसाजवळ जड पेंढ्या होत्या, खांद्यावरून एक बरेच मोठे गाठोडे घेऊन तो सारखा खोकत-खोकत चालून येतल्यामुळे झाडाखाली विश्रांती घेत असतानाच तो नारबाच्या दृष्टीस पडला.

नारबाने त्याला खोकल्याची उबळ कमी व्हावी म्हणून एक हिरडा दिला. हिरडा चघळता दरोडार कांही क्षणांतच त्याचा खोकला झु-बंतेर झाला.

ते दोघे बोटचा अजिंक उरसाहाने व वेगाने तोंडातील हिरडे चघळतच पुढे निघाले. बोटत-बोटत जात असताना नारबाला कळले की त्या माणसाने गांव रत्नसेन असून तो अतिशय घनाढ्य होता. जंगलाच्या मार्गाने प्रवास करण्याची ही त्याची पद्धतीच नव्हत, तो पोडफावर स्वार होऊन मागे आक्रमित असताना त्याला खोकल्याची असहनीय उबळ आली तेव्हा पोडफावरून उतरून फारच शकून तो एका झाडाखाली टेकला असता अचानक कुण्यातरी वन्य पक्षी उडकाली ऐकु आली त्यामुळे धावतून लागून झटकून घोडा उघडून पळून गेला.

असा कष्टप्रद परिस्थितीत नारबाची गांठ पडल्यामुळे रत्नसेनाला कारण आनंद झाला होता.

घाटातील एका वळणावर त्या दोघांना चार लुटारुंनी अडवले. गांबी रत्नसेनाने आपली गांठोडी मोकळी केली. त्यांत बहुमोल रत्ने भरलेली होती. लुटारुंनी नारबाला त्याच्या जवळचा पैसा भटक्या काढण्याचा हुकूम केला.

हीराळाला कडून घेतलेली पेटी राखणीत नारबा म्हणाला—”मजजवळ मुद्रा कांही बहुमोल रत्ने आहेत.” व त्याने पेटीचे हाकण उघडले, क्षणाधीत ते चारही लुटारु प्रसन्न होऊन पडले. या दोघांवर हिरड्या-

होती, रमाकांत हा त्याचा एकुलता एक मुलगा. गांबीतील इतर मुलांच्या भेदाने रमाकांताला अभ्यासात जास्तच मोडी होती. त्यामुळे वयात येतायेताच त्याला गांबीतील चहाणा, शिकला-सवरलेला अशी ख्याती प्राप्त झाली.

रमाकांताला शेती-वाडीत रस नव्हता, पित्याचे धोरण पुलेसून त्याने राजधानीच्या नगरीत जाऊन राजदरबारी नोकरी मिळवली लगेच मुद्रा केले.

अधोमागून वर्षे सरली पण निदान चापाळा भेटण्यासाठी म्हणून मुद्रा रमाकांत एकदांही गांबीकडे फिरकला नाही.

अहोरात्र त्याच्या दिमतीस असत. पंच-पक्वांघांचे जेवण व मऊ गाद्या-गिथविर होपणेंच नव्हे तर नारबाच्या मनोरंजनासाठी उत्तमोत्तम नाच-गाण्यांचे कार्यक्रमही होत असत.

अशा प्रकारे तीन दिवस गेल्यानंतर नारवाने रत्नसेनाजवळ आपल्या मुलाकडे जाण्याची इच्छा व्यक्त केली. तेव्हां रत्नसेन म्हणाला—“तुम्हाला इथे काही मांज आहे का? तुमच्या मुलाकडे इकडे बोलावून घेण्याची व्यवस्था करीत, तुम्ही रहात तिथे दिवस तो सुद्धा इथेच राहिल.”

ही शोष्ट नारबाला पटली नाही. व त्याने मुलाकडे जाण्याचे ठरवले, तेव्हां शेवटी रत्नसेन म्हणाला—“ठीक आहे, तुम्ही मुलाकडे अवश्य जा, पण एक शोष्ट सांगायला का. की एक दिवस मुलाकडे राहून जर तिथे बरे वाटले तर तिथेच रहा, पण जर बरे वाटले नाही तर मांज अवश्य मजकडे या. तुम्हाला आपण करून मिळेल घालणे बला बरे वाटत नाही म्हणून मी तुमच्या घरी बोकबायला येणार नाही पण तुम्ही निरोप करलाच तुम्हाला आपल्यासाठी रत्नजडित पालखी पाठवीत, आपले घर समजून या.”

“अवश्य,” म्हणून नारबा मुलाकडे निघाला रत्नसेनाने त्याला पालखीत बसवून निरोप दिला.

मुळे त्या वायूचा परिणाम झाला नाही. दोघांनी आपल्या सामानासह जतिथरेने बाहेर गांठले.

रत्नसेन नारबाला आपल्या घनांतोळ कुतंत्रता व्यक्त करीत म्हणाला, बापण माझ्याघरी येऊन काही दिवसतरी रहा. आपल्या घरी पाहणुबारे घेण्याचा आग्रह करू व लागला.

नारबा आपल्या मुलाला भेटण्यासाठी अघोर झाला होता, पण त्याच्याब्याने रत्नसेनाचे मन मोडले नाही. तो त्याच्या घरी जाऊन राहिला.

रत्नसेनाच्या घरी नारबाचे बादरातिथ्य अतिशय ऐश्वर्याने होऊ लागले. दोन सेवक

घरासमोर, रत्नजडित पालखीतून बडिलीना उतरतांना नवून रमाकान्ताला आस्वयं वाटले. घरांत येऊन नारवाने त्याला सर्व हकीकत सांगितली.

नारवाने मुलाच्या घरातील वैभव बघितले. घरांत लहान-मोठ्या कामासाठी दास-दासी आहेत. राजदरबारांतून कामाच्या निमित्ताने येणारी घाणसं मोठ्या विनयाने हात जोडून मुलाशी बोलताहेत. मुलाचे जीवन पुष्पानेच आहे!

नारबा मुलाच्या घरांत मनमोकळे पणाने हिडला-फिरला, मुलाबरोबर सुन-बाईबरोबर रत्न भूकून बोलणे झाले. दुसऱ्या दिवशी रमाकान्त वडिलांना

म्हणाला—“एक दिवस मजकडे राहिलांत, आज रत्नसेनाला निरोप घाडून रत्नजडित पालखी मागवतां का?”

शेवट नारबा म्हणाला—“वेड्या! स्वतःच्या गांवी. स्वतःच्या हुकाच्या घरांत मिळणारा आनंद दुसरीकडे मिळतो का? माझ्यामुळे रत्नसेनाची लक्षावधी रुपयांची मालमत्ता बाचली म्हणून त्याने माझा हा आदर-सत्कार केला. ते वैभव परमपात्रे? स्वतःचे नष्टलेले वैभव कधी तरी कुणाला शाश्वत आनंद देऊ शकेल का?”

या नंतर जाठवण्याभरांतच एक दिवस रमाकान्त नारबाला म्हणाला—“बाबा मी राजदरबारातील जागेचा राजीनामा दिला

आहे. आपण आपल्या गांवी निघून जाऊ या !”

मुलाचा हा निर्णय ऐकून नारवाला अतिशय आनंद आला.

ही कहाणी सांगून वेताळ म्हणाला— “राजा! रमाकान्ताचे हे वागणे अविचारचे नव्हे काय? सद्गजा-सद्गजी प्राप्त न होणारी राजशरबाराची नौकरी त्याने मिळवली होती. त्यामुळे त्याला पैसाच नव्हे तर प्रजेकडून मान-मरातब सुद्धा मिळत होता. अशा परिस्थितीत, नौकरी सोडून स्वतःच्या गांवी जाऊन राहण्याचा निर्णय अविचार-पूर्णच नव्हे तर मूर्खपणाचाच नव्हे काय? माझ्या या प्रस्तावाचे उत्तर माहीत असून सुद्धा तू न दिलेस तर तुझ्या मस्तकाची शंभर बकले होऊन तुझ्या माथावर पडतील.”

यावर विद्वमादित्य म्हणाला— “रमा-कांताचा निर्णय अविचारी पणाचा किंवा मूर्खपणाचा नव्हे तर विवेकपूर्णच होय. कारण, स्वतामुळे रत्नसेनाला पुष्कळ लाभ

झाला असला तरी त्याने देऊ केलेल्या सैभवाचा, सानाचा नारवाने बळहर केला होता कारण ते “परमधाचे वैभव” होते. ही गोष्ट नारवाने रमाकांताला सुचवली होती. त्यातील शमितार्य रमाकांतला कळला होता, राजशरबाराची चाकरी करताना मिळणारे वैभव व मानमरातब स्वतःचा बळहे हे त्याने ओळखले. कधी अचानक राजाचा रोष झाला तर नौकरी तर सुटू शकतेच पण नौकरी बरोबरच मिळणाऱ्या आबाराचा पारखे होऊन अप-मानाचे दुःख सहन करावे लागेल हा विचार रमाकांताने केला होता. म्हणूनच स्वतःच्या हक्काच्या गांवी असेलंजी होती करून कशाही प्रकारची काळजी व ध्याप नसलेले मुखी जीवन जगण्यासाठी हा निर्णय पूर्ण निचारांती नेतला होता.”

अशा प्रकारे रावाचे मीन गंगे होताना वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा साडास लावकट्टे लागला.

(कल्पित)

मत्सराचे फल

अमरेन्द्रपूरचा राजा विजयकांत याची राणी कांचनमाला हि जकडे अतिमौल्य-वान असा एक रत्नजडित कंबरपट्टा होता. एके दिवशी कपवती कांचनमाला हा पट्टा आपल्या राजूक कंबरेला बांधत होती. तेव्हा जुता झालेला असल्या कारणाने ती तुटला. कांचनमाला वैवीला हा आवडत असे म्हणून ती तुटल्यामुळे तिला फार वाईट वाटले. तिने ही गोष्ट आपल्या नवऱ्याला सांगून एखाद्या कुशल सोनाराकरवी कंबर-पट्टा जोडवून वेण्याची इच्छा व्यक्त केली.

राजा विजयकांतने ही जबाबदारी आपल्या मंत्र्यावर सोपवली. मंत्र्याने चौकशी केली तेव्हा मणिभूषण हा एक कुशल सोनार असल्याचे त्याला कळले. इतर जरेनसे सोनार हे काम आपल्याला मिळावे म्हणून मंत्र्याला भेटून गेले होते. पण आठवडा उशीर झाल्याबद्दल त्याने मंत्र्याकडे मंत्र्याने या कामासाठी मणिभूषणाचीच

निवड केली व कंबरपट्टा त्याला देऊन एका आठवड्यांत हे काम पूर्ण करावयास सांगितले. मणिभूषणाला महाराणीच्या वागण्याचे काम मिळाल्याचे कळल्यामुळे मकरभूषण नांवाच्या सोनाराला हे वा घाटू लागला कारण राजमहलांत दाग-दागिने घडवण्याचे काम अधून-मधून त्याला मिळत असे, मकर-भूषणाच्या कारागिरीबद्दल काही दिवसांपूर्वी राणी सरकारने ताक मुरडले होते ही गोष्ट मंत्र्याच्या लक्षांत होती म्हणून वावेळी कंबरपट्ट्याच्या कामात त्याला कळवण्यांत सुद्धा आले नव्हते.

मणिभूषणाने कंबरपट्टा वरुस्त करून दोन आठवड्या नंतर मंत्री महोदयाजवळ दिशा. बघयंतरी आठवडाभर त्याची प्रकृती बरी नसल्यामुळे काम पूर्ण करण्यास एक आठवडा उशीर झाल्याबद्दल त्याने मंत्र्याकडे माफी यागून घेतली.

राणी कांजनभालस मणिभूषणाची कारागिरी बघून आश्चर्य वाटले. इतक्या जुन्या कंबरपट्टास त्याने नुसते दुसऱ्याच केल तऱ्हेने तर बघदी तऱ्हासारखे केले होते. राजाने त्याला एक हजार घराह देऊन त्याच्या कार्यकुशलतेचा गौरव केला. यामुळे तर मकरभूषणाचा मत्सराने जास्तच भडकला. एके दिवशी त्याने राजाची भेट घेवली व म्हणाला: "महाराज मणिभूषणाने महाराणी सरकारचा कंबरपट्टा एका आठवड्यांत परत केला नाही याचे कारण आतांच कळले आहे. ह्याची बायको एक आठवडाभर राणी सरकारचा कंबरपट्टा घालून मोठ्या दिमाखाने फिरवत होती. राणीसरकारचे दागिने एका य कश्चित्वाईने वापरणं हा अक्षय्य मुद्दा नाही काय?"

हे ऐकून राजा विजयकांत फारच सतापला. पण घाईने निर्णय न घेता मकरभूषणाने सांगितलेल्या बातमांतील खरे खोटेपणाचा पत्ता लावण्याची कारागिरी त्याने मंत्र्यावर सोपवली.

दुसऱ्या दिवशी मंत्र्याने राजास भेटून तिर्तेंदून केले: "महाराज मणिभूषण आणि त्याची बायको निरपराधी आहेत हे निस्संदेह खरे आहे. मकरभूषणाने केवळ मत्सरापोटी केलेल्या या सोड्या आरोपाबद्दल त्याला सभर फटक्यांची शिक्षा देण्यांत यावी."

राजाने किचारले: "मणिभूषण निरपराधी आहे हे कशाचकून ठरवण्यांत आले आहे? त्याचा निर्दोषीपणा सिद्ध करू काय काय?"

मंत्र्याने लगेच एका शिपायांकरवी मणिभूषणास निरोप पाठवला: "पत्नीम राणीच्या महाली वंऊन यावे."

थोड्याच वेळांत आलेल्या मणिभूषणाच्या पत्नीस बसताच महाराणीनेच नव्हे तर तिच्या दलीला मुळा आणले. हंभू महारक्ष्या साने दाबले कारण ती भतिमाय लहू होती.

केवळ मत्सरापोटी मणिभूषणावर खोटा आरोप लावण्याचा मकरभूषणास सभर फटक्यांची शिक्षा ठोठ बघ्यात आली.

न्यायघंटा

चंका: देशाचा राजा पुरविल्ले व्यापी खुणून पसिटा होता. त्याने राजमहालाच्या प्रवेशदारापाशी एक न्यायघंटा बाविल्ली होती. व्याख्यावर अग्याद कासा भेसल जबा कुम्भाही नागरिकाला अग्याद किंवा दार मागण्यासाठी ही घंटा वाजवायमाजी मुक्ता होती. घंटा आवाज ऐकून राजा बाहेर येऊन तत्काळ न्यायदान करीत असे.

वीस वर्षांपूर्वी तपासणी करणाऱ्याही हिमाज्यांत गेल्ले पुरविल्लेच मुक्ता भरत आले होते. राजा पुरविल्ले व्यापी नागल्या राजवाड्यावर सन्मानपूर्वक बोवाविले होते तो त्यांना व्याख्या कासनासवणेची सुविस्तर बांदिली रीत होता.

त्यावेळी: राजमहालाचा पर्वक्षेक अधिकाारी तिथे येऊन म्हणाले: "महाराज न्यायघंटा फारच झिजली असल्यामुळे तिचा आवाज मोठ वेईनासा जाणा आहे. कवी घंटा तापणे आवश्यक झाले आहे."

"वेसांत न्याय घेणे आवश्यकता नसलेला नागरिक दिहेनासा झाला आहे त्यामुळेच न्यायघंटा खलकर झिजत आहे." पर्वक्षेक म्हणाला.

"तर सग यावेली बांकला बतीने जणु वावरण पोख्या कोठ्या भाकाराची घंटा तयार करवून घ्या, राजाने आज्ञा दिली.

त्यावेळी या खंवाड्यावर हुंकर गुरू म्हणाले: "राजा! असा जोकांना गरज न्यायाची आहे. व्यायघंटेची नव्हे वेसांत किती व्यायालय आहेत, किती वेवशाळा आहेत, किती बवाड्याने आहेत, याचा महत्त्व नसते जोकांना त्याची किती कमी गरज मळते व ते किती चुकी हुंकात घाला म्हणून नसते.

गुरूने शब्द ऐकून राजाचे डोळे उघडले, त्याला त्याच्या मासनातील खून कळले.

काजीची युक्ती

एका नबाबाच्या हाताखाली एक वजीर होता त्याने एके दिवशी एका बत्यत रूपवती गूलाम स्त्रीस विकत घेतले ही गोष्ट नबाबास कळली व त्याच्या मनात तिला बघण्याची अनावर इच्छा झाली त्यानं वजिराकडे निरोप पाठवला- "आज रात्री मी आपल्या घरी खाना घेण्यास येत आहे."

वजिराने नबाबासाठी अशी मेजवानीचा बत केला. उंची साक्षपराय व मद्याची व्यवस्था केली. मद्य पुरवणारी साकी म्हणून आपल्या कप्या घालीला ठेवले खाना आटोपून नबाब व वजीर घराचा आस्वाद घेत बोलत बसले. साकी मद्याचे प्याल भरून देत होती.

अचानक नबाब म्हणाला- "वजीर साहेब तुम्ही भला तुमची ही गुलाम दासी विकत तुम्ही जा दाम दिलाय याच्या दुप्पट रक्कम मी तुम्हाला देईन."

"गुस्ताखी माफ वसावी हुक्म!" वजीर अत्यंत चिन्मग्न म्हणाला- "मा दासीला विकण्याचा माझा मुलीच सानस नाही."

"तर मग, मला ही मुलगी नजराणा म्हणून द्या" नबाब म्हणाला.

भोड न घालता वजीर म्हणाला- "तसाही माझा मुलीच विचार नाही सरकार."

वजिराचे असं उद्धटपणाचे वागणवटू नबाबास भयंकर संताप झाला. संतापाच्या आंगात तो म्हणाला "वर तू मला ही दासी विकत बघवा शेट म्हणून देणार नसतील तर अल्लची कसम मी माझ्या बंगमला तलाक देईन."

नबाबाची कपय ऐकून वजीर ही हट्टास पटून म्हणाला- "मी माझ्या बायका-मुलास सोडून देईन, पण ही दासी तुम्हाला विच-

णार नाही देणार नाही जर माझे म्हणजे खोट साल तर मी स्वतःच्या दरबारी गुन्हे-गार माला, समजा

दोघांनी ही बिभला हाड नसत्याप्रमाणे फ्रेस पडून आली सपणा येऊन, नंतर दोघांनाही परवानाच होऊ लागला.

"आता काय करावे?" नबाबान म्हटले- "आपल्या दोघांच्याही अपरा न सोडता या घेतातून सुटण्याचा मार्ग काय?"

"या घेतातून सुटण्याचा मार्ग एकरा काजीच सुचवू शकेल, हुजूरांचा हुक्म असेल तर त्याला घण्याचा निरोप पाठवीन" वजीराने नबाबास म्हटले.

नबाबाने, "ठीक आहे!" म्हणताच वजिराने काजीकडे संतडीचा निरोप पाठवला. काजी आला याने समग्र माहिती ऐकली व म्हणाला- "ही काही फार मोठी समस्या आहे वजिराने नबाबास अर्धी दासी विकली व अर्धी 'नजराणा' म्हणून द्यावी, म्हणजे हा प्रश्न सहज सुटेल."

ही युक्ती ऐकून नबाबास फारच खुशी झाली, "बाहू बघोत खूब" तो म्हणाला- "अजून एका बाबतीत आपल्या सल्ल्याची गरज आहे सोलवी साहेब, या मुलीची गुलामगिरीतून सुटका झाली तरच मी हिला माझ्या जमान्याच्यांत सामिल करू शकेन आणि कायद्यानुसार गुलामगिरीतून मुक्त

होण्यास ही मुलगी एका पापावर तयार होईल तरी या बाबतीत एखादा मुलम उपाय त्वकार सुचवा.

काजीने आपल्या टकलावरून हात फिरवीत क्षणभर विचार केला व म्हणाला- "साहिब, यासाठी एकच सोपा उपाय आहे तो म्हणजे, जर आता हिचे कुणाबरोबर तरी लग्न लावून विळे तर संस्थानी हिची गुलामगिरीतून मुक्तता होईल. नंतर लग्न त्या माणसाकरवी हिला तलाक देवून मजिब्रमाण या मुलीस आपल्या जमान्यांत घेऊन येईल."

बघोत अच्छे, वजीर साहेब, एखादा नीकराला बोलवा" नबाब म्हणाला.

वजिराने आपल्या एका नौकराला बोलावले काजीने त्या नौकराबरोबर त्या गुलाम मुन्हीचा निकाह लावला व म्हणाला—
“आता ही गुलाम राहिली नमुन स्वतंत्र झाली आहे. तरी आता हिला लग्नच तलाक देवू या”

पण तो नौकर या गोष्टीला तयार झाला नाही तो म्हणाला—‘माझी ही बीबी फारच सुन्दर आहे हिला तलाक लागला मी मुलीच तयार नाही’ नवाबाने व वजिराने कितीही खर्च दाखविला तरी तो नमला नाही नवाबाच्या तळपायाची आणि मस्तकाला मिडली. तो भडकून काजीला म्हणाला - ‘अरे नरदण्ड! हाच काय मुद्रा सोपा उपाय! आता या पंचातून मार्ग न काढलास तर तुझे शीर घडावेगळे करून वेडावर टांगत

काजी म्हणाला—“हुजूर आपण उपाय बघत होत आहात या क्षुल्लक पेचाची मातब्बरिच ती काय? वजीर साहेबानी या नौकराला जर गुलाम म्हणून मला दिले

तर सगळ्या पंचातून सुटवा येईल तो पण कस मला सांग म्हणजे मी तुला देतो त्याने कानात काहीतरी सांगितले

“दिले व” वजीर म्हणाला काजी त्या मुलीकडे वळून म्हणाला—‘हा नौकर माझा गुलाम आहे. मी याला गुलाम म्हणून तुला देत आहे व स्वीकारशील ना” ती खूप आनंदीत होऊन म्हणाली

“ही स्वीकारते” ती मुलगी म्हणाली बस! झाले तर मग, कायचामुसार तुझा गुलाम, तुझा तबरा हीजं सवात लाई. हे खरेच रद्द झाले! अन् मी आलेले कार्य सुद्धा तिष्ठ झाले आता मी यतो” असे म्हणत काजी उठला

तवाबाने त्याला बोबवीत म्हटले—
आम्हाला सत्ता आणि त्याच दिव्याबद्दल मी तुम्हाला सन्मानार्थ ही मेट देत आहे व्हा” असे म्हणून तवाबाने त्याला सोन्याच्या दीनारानी भरलेली एक थैली दिली. ती थैली घेऊन काजी आपल्या इस्तथाने निघून गला

पंचकट्याणी

महाराज काही येथे राज्य करीत असता बोधिसत्त्वानी एक उत्तम जागीच्या बोधघाण्या खूपे खवसार चारण केला राजाच्या तबेल्यातल्या धोड्यांमध्ये तो बोडा पंचकट्याणी नामे ओळखला जाई म्हणून त्याच्या साण्या मिण्याची वस्त्राभूषणाची व सोमीर वगैरेची राजेशाही शटात व्यवस्था करण्यात येत असे

राजाच्या तबंद्यातील फक्त त्या बोडघाला जुन्या धान्याचा दाणा देण्यात येई. तिसऱ्या वर्षापासून त्याची देखरेख स्वतंत्रपणे केली जाऊ लागली त्याला जो दाणापाणी देण्यात येई तो इतर सामान्य धोड्यांसारखा नसे एक हजार मोहोर खर्च करून तयार केलेल्या सोन्याच्या सारात त्याला दाणा दिला जाई. तो राही त्याचा तबेला मुगधी द्रव्यांनी लिपडलला असे त्या तबेल्याच्या

कारी बाबूला सुंदर वस्त्रे लावलेले होते शिवाय सोनेरी फुलांच्या काडाची वमकदार कांडची लावलेली होती चाण्डी प्रितीवर सुवासिक फुलांच्या दाढ्या खोबलेल्या होत्या रात्र दिवस त्या तबेल्यात सुवासिक तबंद्यांच्या घुप वरबळत होता सर्व कातावरण कसे सोमिवस व प्रसन्न होते. अशा वस्त्रे त्या बोडघाचा तबेला सजवलेला असे.

अशा तऱ्हेने जव्हाला सोमिवस करून ठेवलेले पाहून काही राजाच्या सामंताना त्याचा हेवा वाडू लागला. त्याचा पाण उतारा कसा करता येईल याचा ते सारखा विचार करू लागले एकदां सात मोजक्या प्रमुख सामंत राजांनी मिळून एक कारस्थान रचले त्यांनी एक पत्र लिहून एका हुताला काही राजाकडे पाठविले त्या पत्रात त्यांनी लिहिले होते की तुम्ही आपल

राजस आम्हाला वेऊन तरी टाकावे, नाही तर युद्धाला नघार र्हावे. लगेच काशी राजाने आपल्या सर्व भक्तांची सभा बोलाविली आणि आपल्या प्रसंगाला कसे तोंड द्यावयाचे या विषयी त्यांचा सल्ला विचारला. बरी म्हणाले- "महाराज! आपण स्वतः युद्धाला जाण्याची शरज नाही आपण आणू. सेनापती वीरवर्मा यास युद्धाला पाठविले तरी पुरे! ते युद्ध जिंकून येतील. त्यांना शक्य झाले नाही तर पुढे काम करावयाचे याचा विचार करवा येईल."

म्हणून काशी राजाने सेनापतीला बोलाविला व म्हणाला- "सेनापती! आपल्यावर

मान सामन राज चालून आले आहेत त्यांना जिंकणे तुम्हांला शक्य आहे का?" सेनापती म्हणाला 'महाप्रभू! महा-राजांचा अतः प्रिय भक्त पंचकल्याणी घोडा आपण वेऊ शकलात तर या खोतही 'सामनां'नाच नव्हे तर सर्व देवभरले लोक झाले तरी जिंकणे अशक्य नाही. वीरवर्मा राजांना आत्मविश्वास पूर्वक म्हणाला. राजांना ते ऐकून फार आनंद झाला. त्याने अत्यंत आनंदाने पंचकल्याणी घोडा देऊन आणि सेनापतीला प्रोत्साहन देऊन निरोप दिला.

राजांना निरोप घेऊन सेनापती लगेच पंचकल्याणी घोड्यावर बसून युद्ध करायला रणांगणावर बसला.

वीरवर्मा विजयारखा किल्ल्यातून घोड्यावर बसून क्षणभर तुटून पडला. त्याने पहिल्या सामंतशी शौर्य साहसान युद्ध करून त्याला कैद केले. नंतर तो पुन्हा रणांगणावर येऊन दुसऱ्या सामंताला आणि त्यानंतर क्रमाने यांच राजांना जिंकून त्यांना कैद केले.

सहाय्या राजाशी युद्ध करीत असता त्याच्या घोड्याला एक ज्वर असत झाली आणि जखमेतून रक्त येऊ लागले.

वीरवर्माने आपल्या पंचकल्याणी घोड्याला एका दाराजवळ बांधून ठेवले

आणि आपली एका घोड्यावर बसून युद्धाला जायचा विचार करू लागला. म्हणून तो पंचकल्याणी घोड्याचे सोयीर व लगाम बगैरे काढू लागला.

तेव्हा पंचकल्याणी रूपात असलेल्या बोंबिसत्यांनी सेनापती काय करीत आहेत ते बोट उघडून पाहिले. "अरे रे, हे शूर सेनापती! तू किती बोट लाहेस रे! मला जखम लागलेली पाहून तू दुसरा घोडा तयार करू लागलास? सातव्या शत्रुसेत्याचा न्यूत भेद करून सातव्या सामंताला कैद करणे त्या घोड्याला शक्य तरी होईल का? तू दुसऱ्या घोड्याला घेऊन झालास तर आतापर्यंत मिळविलेला जय व्यर्थ होईल. तू निष्कारण शत्रूचा हाती कैद होशील व

शत्रू हाक हाक करून तुला ठार करील आणि बापले दोघांचे भालक काशीराव शत्रूच्या हातांत अगदी सहजी कैद होतील. सातव्या सामंताला जिंकणे फक्त मलाच साध्य होईल, आपली कोणत्याही घोड्याला ते शक्य नाही हे तुला कसे कळत नाही?" असा विचार करीत पंचकल्याणी घोडा फार बुकी झाला.

तो वेवढ्यावर पांचला नाही. त्याने वीरवर्माला जवळ बोलाविले व म्हणाला- 'हे वीरवर! सातव्या राजाला जिंकणे हे काम माझ्या शिवाय इतर कोणत्याही घोड्याला शक्य नाही! मी आतापर्यंत साध्य करून घेतलेले जय व्यर्थ करू नकास! कोणत्याही परिस्थितीत बंध द

साहस सोडता कासा मधे तसाच आत्म-विश्वासाही सोडून कावधार नाही म्हणून बाह्यावरून पूर्ण विश्वास ठेवून, मला जखम झाली एवढ्यावर माबरून जाऊन मला सोडू नकोत. माझ्या जखमेवर पट्टी बांध व लवकर माझ्यावर हजर होऊन रथांबावर जा" असा सन्नेने धनक प्रकारे समजावून सांगितले.

वीरवर्माने लगेच आपल्या पंचकल्पाची धोड्याच्या जखमेला पट्टी बांधली व त्याला तयार केले. तो त्याच्यावर बसून निघताना तो विद्युत् वेगाने मिथाला त्याने सहाय्य नाही तर सातवा व्यूहही भंग केला. वीर-वर्माने मातल्या ताबंताला जिखून त्यालाही कैद केले. अशा सन्नेने वीरवर्माना त्या युद्धातही जय मिळाला.

सातही सामंतींना कैद करून वीरवर्माने काही राजांच्या समोर नेऊन उभे केले. पंचकल्पाची धोड्यामुळे तेथे आला आणि राजाला म्हणाला- "शत्रू! हे सातही सामंत राजे तुझ्या सारखे राखेच आहेत. त्यांचा

वध करणे योग्य होणार नाही त्यांचा अपमान करणेमुळे रास्त नाही. तू त्यांना कोणत्याही एका मदींवर सोडून देणेच अवस्कर होईल! राजा, उद्योगपूर्वक सभुला जमा करून त्याच व वर्नाने राज्य कर!" पंचकल्पाची धोड्याने या सभ्यात राजाला उपदेश केल्यावर सैनिकांनी पाठी-वरचे खोर्गीट व सोडायून ख्याम काडल्या आणि धोड्याच्या बराबरचे दगिने काढले ते काडीत असतांनाच पंचकल्पाची धोड्याने जय टाकल आणि त्याचे पंचमार्ग, पंचतत्वात लुप्त झाले!

त्यानंतर काही राजांच्या आज्ञेने सर्व गौरव व भावमर्यादांना त्या जोरधारी उत्तरकिर्वा करण्यात आली. वीरवर्माना राजदरबारात संस्कार झाला. सातही सामंत राजांना आग्रहपूर्वक त्यांच्या त्यांच्या राज्यात परत पाठविण्यात आले. त्या शिवसंघासून बोधिसत्वांना मान्य अहलेत्या वर्ये व त्याच पद्धतीने राजाने राज्य करून कीर्तीसंपादन केली.

चितोडची राणी पद्मिनी-२

अन्नाउद्दिमाच्या वयलबाजीपथावर प्रत्येक राजास वीराला भयंकर राव कासा पद्मिनीबाबत कोट्याधिक न होता राजाच्या सोडविण्याला काव दुर्लक्ष करायी बाधा निघार कर लागली तिने आपले घुमते हजर सरदार पोली बंद घेऊन एक उपाय सोजला.

एका रजपूत सरदाराला अलखंडिमा-कडे हुत म्हणून पाठविण्यात आले त्याने मुलतानाला त्याच्या निबिरात बंदून पथिनी त्याला मंडाचला देणार असल्याचे समजून दिवा एका रात्रीच्या इधमालाग्रमाने तिच्या सखी व दासी सह येथ्यात बसून येण्यात परवानगी घाली अशी विनंती केली.

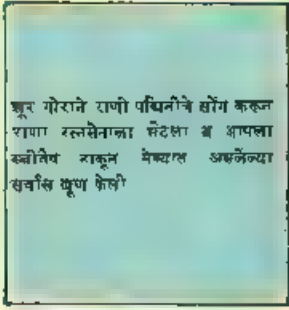
मुलतान अजला देनाचे त्या विनंतीक आनंदाने होकार दिला. संध्याकाळी चितोडच्या किन्मागून तावर्षा मध्य अन्नाउद्दिमाच्या पडावाकडे निघाले. मुलतान व त्याचे सरदार कुतूहलपूर्वक त्या मेण्याकडे पहात राहिले.

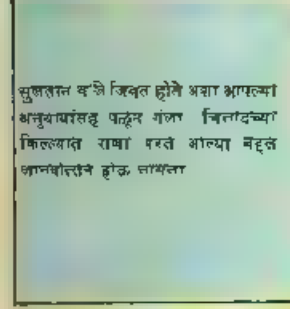
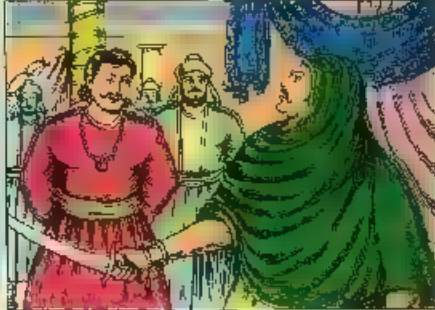
सुवासि पुढे असलेल्या मेघातून एक तरुण स्त्री बाहेर येऊन सुलतानाला तो पश्चिमांची सवात मोठी सखी असल्याने व राणी आपल्या पजवानांची गोबडची भेंट घेऊन येणार असल्याचे सांगून त्या गोष्टीस परवानगी मागितली सुलतानने होकार दिला

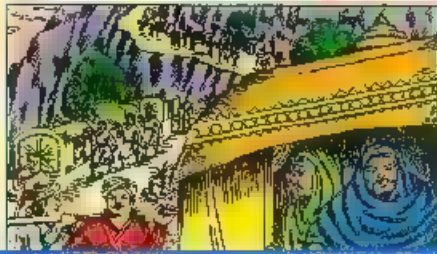
ते काहीच सुलतान व त्याचे सरदार सकळ झाले. राणा रत्नसेन जेव्हा रज-पूत करदाटासह बसून येता तेव्हा सुलतानाच्या विविधावर तुटून पडले. त्याने अनेक शत्रूंना काढून काढले आणि ते शरण भागू लागले त्यांना त्यांनी सोडून दिले

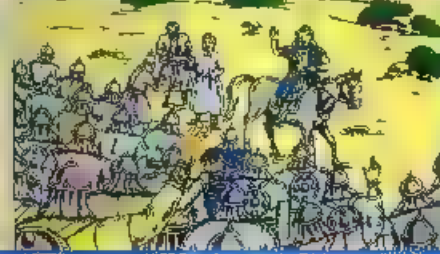
झूर गोराने राणी पश्चिमीचे खोंग करून राणा रत्नसेनाला संदेश देऊन आपला खोलीत राहून मेघातून असलेल्या सुवासि झूण केले

सुलतान व जे जिवंत होते अशा आपल्या अनुयायांसह पळून गेला जितका दळ्या किल्ल्यात राणा वरले आल्या महल जाणवताने होऊ लागला

सुलतानने मेघातून स्त्रीविषांत असलेले चवदाशे वीर आणि अंगा उचलून जाण्याने अनेक मेघातून वार असलेले २३०० रजपूत वीर मेघातून लपवून ठेवलेली शस्त्रास्त्रे काढून सज्ज झाले

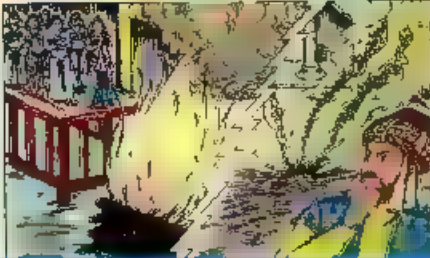
सुलतानने आपला अपमान व वरामय आन्यायबद्दल निरुत्साहित व होता विठ्ठल गेला त्याने पूर्वी सुलतान व इतर प्रदेशांवर केलेल्या स्वाभ्यांत जे अलौढ धन मिळाले होते ते खर्च करून मोठे सैन्य उभे केले आणि झूट मुसलमान सरदारांना आपल्या घेयात भरती करून घेतले

अशा शब्देने दोन बापांनी सर्व लगारी करून मुलवानाचे पुन्हा एकदा चिंतोड-थर खांदी केली जावेळी त्काने आगवरा खेळिकाणा फुसलेलस गारजे विली होती फूर सरवातंथ्या हाती नाथपाव पिले होते.

खरी राजपूत सरदारानी सौर्य वराकन दाखवून मुलवानाच्या अफाट सैन्याच्या तोंड विले मोरा व बादन किल्ल्याच्या मुख्य द्वारावर बापूच्या सैन्यानिशी लढे होते निकराची लढाई झाली व दोघांस वीरगती मिळाली. त्या प्रयत्नर मुळात किल्ल्यात अरुसेला प्रत्येक पुरुष युद्ध करून शारातीर्थ पडला

शत्रूंचा विजय झाल्याची बातू कळ-साल राणी पंथनी व किल्ल्यातील सर्व स्त्रियांनी वोंहार करून अग्निप्रवेश केला. अल्पा उद्दिलाने किल्ल्याव पराक्रम हाकने नेवडा त्याला राखंच्या एका दिवाऱ्या शिवाय काहीच नजरस आले नाही

दुदैव

एका गांवांत दोन भाऊ होते दोघांची लग्न झाली वडिलांच्या सपनीची समान वाटणी करून घडून दोघांना वेग-वेगळे संसार वाटले जसाजसा काळ जाऊ लागला तसतशी त्यांच्या नशीबाची पात्रळ वेगळपा मार्गानं पडू लागली. मोठ्या आदाला मुदाम्या प्रमाण दरवर्षी एक मूल होत गेलं सपनीला आहोटी लागत राहिली धाकट्याला अनकूल दिवस यत राहिले व तो फार मोठा श्रीमंत झाला

परिस्थिती फारच हुताखीची झाली त्याला त्याच्या नामकोला व मुलांना अग झारण्या पुरती वस्तुमुद्रा नव्हती. कित्येक दिवसांत पोटाभर जवण तरबुर पेनसुद्धा पोटाभर मिळाली नाही मुलांची उपसत्कार दपून मोठ्या भावांत स्वाभिमान बाजूला ठेवला व धाकट्या भावाकडे जाऊन म्हणाला- 'देवाच्या दखनं तुला काही नाही

माही तरी जावेळी मी तुज्या शिवाय कुशा-पुढे हात पसलं? तुला जमेस तशी मदत करून जाण्हाला उपासमारीतून सोडव ' धाकट्याने थोडा विचार करून म्हटलं- 'मदत करायला काही हरकत नाही, पण तूच मी सुद्धा फार मोठ्या खर्चात अलकाला आहे उद्या माझा बाळादिस आहे त्या निमित्ताने गांवातील मोठ-मोठ्या लोकांना आमंत्रण दिले आहे मंठघांना आधी तर बोलवू नये अन बोलावले तर त्यांच्या इतमासांस शोभसा घाट केल्याशिवाय गत्यंतर उरत नाही किती जखचि हे काप आहे तूच विचार कर हो या सोहळ्या नंतर हातास जर काही उरले, तर फूल ना फुलाची पाकळी तुला वैभ्यात मला मानदण वाटेल. उद्या मांश तू वहिरी व मुलांना घेऊन अवश्य ये नंतर या बाबतीत आपण सविस्तर बोल !"

मोठ्या भावाने विचारांत पडून म्हटलें
“हू एवढ्या समारंभपूर्वक आपला वाढ-
दिवस साजरा करीत असतांना जुन फाटक
नसून आमचे शेणें कसाला रे बाबा!”

“हे काय बोलणें झालें? मला मोटेपण
आले तेवढ्याने आपल्या रक्ताच्या नात्यांत
करक पडतो कोडान? तुम्ही अवश्य हो”
असे म्हणून धाकटा भाऊ निघून गेला

धाकट्या भावाच्या बोलण्यांनी अतिशय
सुखावलेला मोठा भाऊ धरी जाऊन बाय
कोला म्हणाला—“अर्ग! उवा माझ्या
भावाच्या दाडबिबभानिभित्तान फार मोठा
समारंभ आहे. त्याने आपल्याला जेवणाचे
आम्रवण दिलें आहे

छ! अशी लक्षतरे अंगावर घेऊन
आपण तिथ जाण म्हणजे फार-चोघांत हसे
करून घेणें होय, त्यापेक्षा न जाणें बरे
त्याची बायको म्हणाली

त्यावर वडील भाऊ समजावणीच्या
स्वरांत म्हणाला—“न जाण बरे दिसत
नाही आणि आपली परिस्थिती लोकांना
माहोत नाही असे घोंडव आहे?”

दुसऱ्या दिवशी मोठा भाऊ बापको
मुलासह भावाच्या घरी गेला. घरभर
बडी-बडी मंडळी होती. जाटान घर जम
मगत होते. त्याची किंवा त्याच्या कुटुंबाची
कुणीच दखल घेतली नाही. शेवटच्या
पंक्तीतसुद्धा त्यांना जागा मिळाली नाही.
त्यांची निराशा झाली. मुलांजाळासह
ती उपाशी पोटी परत आपल्या खोपटोकाळ
निघाला

त्याची बायको जाहून एकूण म्हणाली—
“आपल्या मांग कुणीतरी संतय, सगळ्या
जगांत आपल्याला तोडले वन ह्या भेला
आपल्या मांगे लावलाय”

“आपल्या दुर्दैवाशिवाय आपल्या मांगे
कोण येणार?” नवरा म्हणाला

ते खरेच होते, तो माणूस त्याने दुर्दैव
होता, तोंवर त्यांनी त्याला बघितले
जवळते पण तो नहमी त्याच्या मांगेच
असायचा

दुसऱ्या दिवशी सकाळी वडील भाऊ
दरावाहेर येऊन बघतों तर दुर्दैव बाणांतच
बसून होते

मोठ्या भावाला म्हणाला साजगात
मुख तऱ्याची गोष्ट नाही, मग विचार कां
करतोस? नल, बापण दारू प्यायला जाऊं
या दारूंत वनं दुख बुरवून टाकू या”

अरे पण दारू प्यायला मजकड पैसा
नाही ना!

तुमी जुनी कोबळी आहे ना, ती विकून
टाक आतां हिवाळ्याचे दिवस संपलयत
पुन्हा हिवाळा येईल तोंवर जगला नाचलो
तर तेव्हांचा विचार तेव्हां करू” दुर्दैव
म्हणाला,

मोठ्या भावान खोपटोतून जुनी कोबळी
आणली ती विकून बालेल्या पैस्यांनी ते
दारू प्याल

मग, अशाच सवयींत बरांतरील एकेक
बीबवस्तू विकून ही दुर्दैवाबरोबर दारू
पीत राहिला

मावटी चिचक्यालाठीं घरांत काहीच
वरले नाही तेव्हां मोल मजुरी करून चार
पैसे कमवून आणावेत असा विचार त्यानें
केला, नहमी प्रमाण दुर्दैवान त्याला
निवृत्ताहित करायचे सोडले नाही पण
मोठ्या भावाने विचार केला—“बोबर मी
जाच्या विरोधाला न जुमानतां पुढे पाऊल

टाकणार नाही तोंवर माझी स्थिती सुधारणे
शक्य नाही

एके दिवशी तो काप्यावरून परत येत
होता दुर्दैव त्याच्या मांग होतेच ते दाघ
घेतलून चालत असताना मोठ्या भावाची
नजर बाजूच्या मोकळ्या बराईत पडलेल्या
एका मोठ्या थिळेवर पडली ती विचार
करू लागला—“आजबाजूला पहाड-डोंगर
मसतांना ही थिळा इथ कशी काय आली
असावी? कुणी तरा मुद्दाम ही इथे आणली
असावी असे वाटतें कदाचित हिच्याखाली
गुप्तधन तर नसेल?” त्याने ह्या विचार
बोलून दाखवतोच दुर्दैव म्हणाला “ह्या
सगळ्या नुस्सा भ्रम आहे. इथे वन कोण

पुरुष ठेवणार? आणि समज असून तरी ते तुझ्या माझ्या नजरेत कसे पडणार? आपल्या निजिवासा असे काही जवळ तरी आहे का?"

पण आता त्याचे ऐकायचे नाही. हे थोड्या भावाने ठरवले होते तो लग्न गावातील एका थोड्याच्या शेतकऱ्याकडे गेला आणि एक बेलगाडी घाड्यावेळासाठी मानून आणली. जामना आणि धेंडाना दुर्दैवाचे निरुत्साहित करणे चालूच होते पण त्यात निश्चल लक्ष्य बिल्ले नाही.

शिळेजवळ बेलगाडी थांबवून ती उतरली त्याने शिळेला हात घातला व दुर्दैवाला म्हणाला—"वधूतीस काय जरा एक धक्का दे, हा वगड हलवू या."

कुर कुरतच दुर्दैवाने हात लावला. अचिर सोडा घाम गाळण्या नंतर शिळेला वाजुला झाली. यात फलपत्ता वेळ्या प्रमाणे मिळालेली खोळ पोळीत सोन्याची नाणी होती दोघांनी ती नाणी काढून गाडीत भरली बघार काढत होती.

"निघण्या बाधी अजून काही नाणीं ओल पाहून तर गेलो नाहीत ना बघून या." मोठ्या भावाने त्या दुर्दैवाला म्हणले.

"काही वध्याची गरज नाही आता त्यात काही उरले नाही."

खड्ड्यात उतरून पोळीत हातांनी नोट चाचपून बघ एक-दोन नाणी असतील तर ती तरी का मोडायची बघ उतर! मोठा भाऊ म्हणाला.

इतके सोल मिळाले, एक दोन नाणीं गाडी तर काय हरकत आहे... असे कुर कुरतच दुर्दैव खड्ड्यात उतरले. तो ओगटा होऊन हातांनी घांचपटू लावला तेव्हा थोड्या आंवागे वपळाराने ती शिळा पूर्वी धमाले खड्ड्याच्या सोंडावर बसवून टाकिली व सोन्याच्या नाण्यांनी भरलेली बेलगाडी घेऊन घरी आला त्याच्या मागे लागलेल्या दुर्दैवा पाहून त्याची कायमचे सुटका झाली.

त्यानंतर तो मुला-वाळारूढ नवै प्रकारे सुखी जिवन जगू लागला.

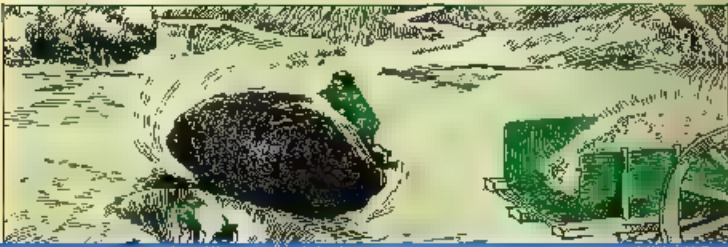
करारी नवरा, लक्ष्मीसारखी बायको

मल्या पहलट डडून, घागर बडून राधा पाणी आणण्यासाठी गांवाबाहेर असलेल्या मळ्यातील विहिरीवर निघाली. अचिर असला तरी सरावाच्या पायच्या उतरून राधेने घागर भरली पण अचानक तिच्या हातून घागर सुटून विहिरीत बुडाली. याबळे अक्षय्य विघ्नाने पायच्या बडून वर येऊन, कुणी मदतीसाठी मिळेल का? या वाचने ती इकडे-तिकडे वळू लागली. इतक्यात संजाराच्या आंब्याच्या झाडाजवळ एक युवक बाहेर येत म्हणाला—"इतकी राधे बघिली पण तुमच्या गांवाची सर कोणत्यात गांवाला नाही डोंगराच्या कुशीत फळाच्या राईनी रम्य कतथीत नटलेले हे गांव फारच आवडले बुद्धा आपल्याला." लगेचच घाबून तिच्याकडे निरखून बघत म्हणाला—"इतक्या पहलट, एका वाईत एकरीतच अशा निर्जन जागी येणे."

मांढावळच्या अवस्थेत त्याच्याकडे क्षण-भर बघून स्वतःला सांगत राधा म्हणाली - "दररोज माझी आत्म्याच पाप्याला येते, पण तिला हाप येती आहे, जागी झाली तर मला पाणी आणू देत नाही म्हणून बघार असतानाच पाणी त्यायला आले होते पण माझी घागर हातातून सुटून विहिरीत बुडाली आहे. तुम्हाला पोहोता येत असेल तर घागर काढून देता का?"

"पोहोते? बघो, मी तर पट्टीचा पोटणारा आहे." असे म्हणत त्या तरुणाने आपला अंगरखा काढून झाडावर लटकवला व त्या विहिरीत घुर मारला व काही वेळातच भरली घागर घेऊन वर आला.

राधेला आनंद झाला, घागर ओव्यावर ठेवीत—"तुम्ही मजवर फार मोठा उपकार केला आहे." असे ती म्हणाली व तिनं घराच्या रस्ता धरला.

दुसऱ्याला घास व्हावा असे ज्यांना जाटले त्यांच्या सोयी वेळाचे नांव ?" असे राधा उत्तरावली.

मावर मोहन म्हणाला- "माझ्या नवना-मुळे तुम्हाला काय होतंय की तुमच्या आत्मा बाईला ?"

'माझ्या आत्मा'ला तुमच्याबद्दल जवून काही माहीत नाही, जर कळणे तर विचऱ्या गेलेल्या वविणीसारखी जवताळून उठेक. आमच्या बराण्यांत बायका परक्या माणसाबरोबर अशा बोलत नाहीत" असे म्हणत राधा मनाडयान तिघून गेली

नंतर वररोज सकाळी विहरीजवळ बोलून चार दिवसांत मोहनने विषा विदवास संपादन केला व एके दिवशी सकाळी म्हणाला 'मी हे निसर्गरम्य गांव सोडून उद्या परत जात आहे हे गांव, इपले निसर्ग सौंदर्य दातावरण मला फारच आवडले आहे. तू तर या सगळ्यातून जास्त आवडली आहेस म्हणून उद्या परत गेल्यानंतर आमच्या घरच्या वडील मंडळीस तुझ्या घरच्या मोठ्या माणसाशी बोला-चाळी करण्यासाठी घेऊन येईत व तुला नेहमीसाठी आमच्या गांवी घेऊन जाईन."

राधा काहीच न बोलतां वडळण्याच्या पावांनी घरी पोचली तिचे मन अतिशय बेचैन झाले होते. अशा वेळी बहुधा ती

आपल्या मेऱोगेमडे-नदिनेकडे-जात असे त्या दिवशी तिच्या मनाची जवळिल अडळतून नदिनेन त्या बेचीनीचे कारण विचारल राधेन तिला अधपासून इति पर्यंत सर्व काही सांगितल व त्याची आपल्या बरोबर विवाहवज्र होण्याची इच्छा असल्याचे सुद्धा सांगितल.

हे सवें एकून नदिनी म्हणाली- 'वेडं, ही तर आमंदाची मांड आहे, अशी हतास का होत आहेस ? याने विषय श्रुत स्वरांत राधा म्हणाला "तो राजाच्या शिष्याची नजर चुकवून फिरणारा आरोपी आहे."

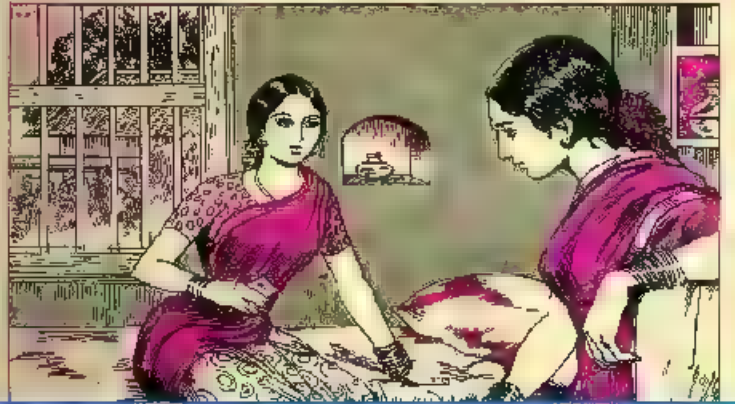
तिच्याकडे आमचं व जवळवासाने पहिले असलेल्या नदिनीला तिन एक चिट्ठी दाखविली नदिनीने चिट्ठी वाचली-

"मोहन! तुझ्यासाठी राधाचे शिष्य शोध शोध करीत आहेत कुण्या तरी अज्ञात गांवी निघून जा" असा सजकूर वाचून ती स्तब्ध राहिली पण तिच्या चेहऱ्यावरचे प्रश्न विह्वल कामम होते राधा तिला म्हणाली-"ही चिट्ठी पहिल्याच दिवशी त्याने आपला सदरा काढून झाडावर टाकला तेव्हा त्यातून खाली पडली होती व मी तुम्हालाच ती जवळून स्वतः जवळ ठेवली" अजून विचार करून नदिनी म्हणाली-"तो मुल्लेगार आहे, शिपाई त्याच्या सांगा वर आहेत, हे कळून सुद्धा तू त्याच्याशी बोलत राहिलीस, पाचलून सिद्ध होते की हां तरण तुला आवडला आहे तर आतां असे कर, उद्या सकाळी ती भेटून येव्हा

अंगात सदरा घालीस म्हणाला-"मरत करणाऱ्याला आपले नांवसुद्धा सांगितल नाहीत, माझे नांव मोहन आहे."

पुढे पुढे जात असताना राधा जोरठून म्हणाली-"माझे नांव राधा"

दुसऱ्या दिवशी सुद्धा अत्यंत पहाटे पाण्याला घेऊन राधेने विहरीतून जागर भरून घेतली व पावऱ्या जवून वर येत असतां जागारच्या वकुलोजवळ उभा असलेला मोहन तिच्या दृष्टीस पडला पण पाहिला-सारखे करून ती पुढे निघाली तेव्हा मोहन हसत म्हणाला-"तुमच्या आत्माचा ताप कमी झाला नाही हेच माझ्या नवनाला पावला मी तुम्हाला पुन्हा वधू सकलो!"

त्याला, लग्ना आधी आपणांस एकमेकांचो संपूर्ण माहिती असणे इष्ट, तेव्हां तुमचो सगळी माहिती सांगा, असे म्हण.

मैत्रिणेच्या सल्ल्याप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी राधेने मोहनला तसे विचारले. संध्याकर किंचित् हसून तो म्हणाला "हे यात्रेज्ञान आहे. स्वतः बदल किती सांगितलेस तू मला? आईबाडिलांना पारक्या असलेल्या तुला तुजो आत्म नातामकारे छळते हे सांग सत्य तरी तू मला सांगितलेस का?"

हे एकतांच राधेचे डोळे भरून आले तिने आपले नाव हान नी जाकले.

समजावून सामान्याच्या सुरांत मोहन म्हणाला— "सुझावहल सर्व माहिती कळल्या-

बरोबर मी तुला जावन-सगळी वतवण्यांचा निविचय केला आहे. इतका जांच सहन करीव तू हसतमुख कशी राहतेस देव जाणे."

डोळ पुसत निश्चयी स्वरांत राधा म्हणाली "नशिबी जे कष्ट आहेत ते सहन करतांना लचून जाणे बरे नव्हे."

मोहन म्हणाला— तुझ्या या सवगुणांचेर माहित होऊनच तर मी तुझ्याशी लग्न करू इच्छितोय.

त्याच्याकड भवक नजरेन बघत राधा म्हणाली "तुम्ही म्हणताय त्या लक्षणांनी युक्त असलेलो मुलगी एका फारा गुढे-गाराशी लग्न करण्यास तयार होईल असे तुम्हाला कसे वाटले?"

या प्रश्नामुळे मरचर्यचकित झालेल्या मोहनला तिन मी चिट्ठी दाखविली चिट्ठी पाहून जोराने हसत म्हणाला.

त्यांत लिहिलेला मजकूर मला उद्‌घुनन आहे पण ही चिट्ठी कुणी लिहिली का? लिहिली हे तर वागून घे. असे म्हणत मोहनने स्वतः बदलची समग्र माहिती सांगण्यास सुरवात केली.

त्याचे वडील लक्षाधीश असून त्यांना पेशा पलीकड काहीच सहाय्याचे वाटत नाही आईवा स्वभाव मात्र एकदम विरुद्ध वडिलांनी घरात कुणालाही न विचारतां

मोहनचे लग्न सावातील एका फार आनंद व्यापार्य च्य मुलीबरोबर ठरविले ती मुलगी अतिशय कुरुप होती मोहनच्या त्या मुलीशी लग्न करणयापेक्षा सत्प्राप्त घण इष्ट वाटले. मुलाचे मन आईला कळव होते तिने सल्ला दिला की चार दिवसांकर भुततं घेऊन ठपला आहे हे चार दिवस मोहनने कुण्यातरी मित्राकड लपून राहावे- म्हणजे मुलीचा बाप ऐन वेळी इअत वाच विण्यासाठी वाटल विचका पैसा लपून आपल्या मुलीचे लग्न कुणाशी तरी लावून देईल व त्याच्या मागची पीडा टळेल त्यानुसार मोहन गावातील एका मित्राकड लपून राहिला होता, पण त्याच्या वडिलांनी आपला मुलगा खेपला असल्याची फिरार सरकार बरबारी नोंदविली मोहनच्या आईला हे वृत्त कळतांच तिन विचार केला की यावातच राहिल्यास राजाचे शिपाई त्याला शोधून काढल्याशिवाय राहणार नाहीत म्हणून कुण्यातरी दूर ठिकाणी पळून जाऊन लपून राहण्याबद्दल आपल्या

एका वृद्ध व विश्वासू वैद्यका हाती आईने 'तो' चिट्ठी पाठविली होती.

"ही आहे माझी समग्र माहिती आता तुला सर्व माहितीर कळल आहे, आता तरी आपल्या विवाहास तुमी समरी आहे ना?" काली मान घाडून पायाच्या बोटांनी जमीन उकरीत असलेल्या राधेने मोहनने विचारले राधेने हसत विचारले— "मी मूल्य म्हणा की मुळाशी म्हणा, वण जेवढे कळण जावरयक आहे ते समजून घ्यावी अवकल तर देवातं भेला विली आहे ना?"

या प्रश्नाचे उत्तर लज्जानेतर, माझी आईच देऊ शकेल वडील माव स्वतः बरोबर लक्ष्मी घेऊन येणारी मृत न मिळाल्याची नाराजी विसरू शकतील व त्यांना आनंद होईल ही खात्री मला आहे, कारण त्यांना खडमीसारखी सुन लागली आहे." असे हागून मोहन म्हणाला "असांच निपतो आणि आई-वडिलांना घेऊनच पुढील गोष्टी ठरविण्यासाठी वळून येतो" आणि गांभी जाण्यासाठी निघाला.

अन्याय आणि दुर्दैव

गोपाळ नांवाचा एक माणूस दण्डाटन करीत निघाला. फिरत-फिरत तो दिव्यपुत्री या शहरात आला. तेथे बलवंतवर्मा नांवाचा राजा राज्य करीत होता. एका गांवी जात असता काही चोरांनी त्याला माघाच्या घेराभोवतण जळविले आणि त्याच्याजवळ असलेल्या पैसाप्रडका वस्त्रा प्रसार झाले.

गोपाळाने त्या माघातील दोघोस पाटलांकडे फिराई केले. पांगिस पाटलाने गोपाळकडे येवता पाहिले व म्हणाला—“भावा! गुरुकदा! चोरांची उगजीविकाच चोरो जूटमारीवर चालते ते नाही. कारागृहे तर त्यांचे काय उपाशी रहावे?” व थर थर शिन्हा हासडल्या.

गोपाळला ह्या टोंकहाचा व राजा बलवंतवर्माचा अतिशय राग आला, तो राजघाटीत पोचलाच—“बलवंतवर्माजवळ राज्य वास्तव्याशी तामकी नाही. तो विव्धल मुर्ख आहे. देशाचे चोर-मुद्राकंचा सुळकुळट झाला असून ते वेगवेगळे पाळ करतील.” असे ताबडबंगल्याने बोलू लागला.

राजाच्या शिष्यांनी त्याला पकडून वेष्टे व राजांही म्हणून त्याला ह्या वर्षासाठी कारागृहात ठेवण्यात आले.

ह्या वर्षाचा सुदंगवास भोवून बाहेर पडण्याबरोबर पूर्वाभयाने महापण शिकल्या. मुले ती जख्हाहने ओरडू लागला—“राजा बलवंतवर्मा फार खिलेकी व शत्रुघर्षाचा पालन करणारा आहे, बलवंतवर्मा महाराज को बय” बर्तरे.

त्याला गुन्हा पडल्याने आणि व पावेळी राजदरबाराने त्याला कोस वर्षांच्या बंदिवासाची शिक्षा ठोठावली. त्याला आश्चर्य वाटले, मागच्या वेळी राजाबिरुद्ध बोलल्यामुळे व्हा वर्षांची शिक्षा जन्व आता दोघाला बांगले म्हणाल्यामुळे दुप्पट शिक्षा!

गोपाळ दहा वर्षासाठी तुरुंगत अस्तंतांना राजा भववताच्या क्षेत्रापतीने बंड केले व त्याला वृद्धपुन स्वतःच राजा झाला होता. ही गोष्ट गोपाळला मंतर कळली.

रहस्याचे रहस्य

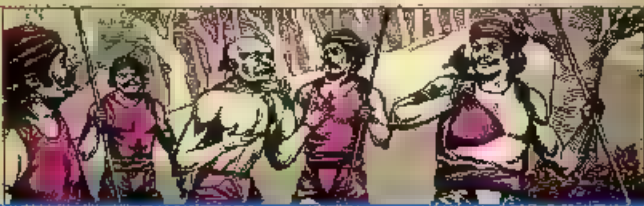
आनंदपुरचे जागीरदार कुलशेखर महाराज यांचे आपल्या धर्मपत्नीवर अत्यंत प्रेम होते. त्यामुळे केवढी महत्त्वाची व रहस्यग्रय मोष्ट असली तरी, ती बायकोला सांगितल्या काबून त्यांना राहमत नसे आणि बायकोमुळे ती रहस्ये वार घोषांत जाहीर झाल्याशिवाय रहात नसत या बाबतीत किती बोलले, रागावले तरी उपयोग नव्हता.

जागीरदाराचे रामाजी आणि सोमाजी नांवाचे दोन शिष्यासु तेवक होते. कुलशेखर मानामुद्धा कधी कधी आयसी काही रहस्ये सांगत असत. रामाजीला सांगितल्या गोष्टी वार लोकांत पसरत असत. पण सोमाजीला सांगितलेली कोचरीही गोष्ट वस्कर्णी होत नसे. जागीरदार रामाजीला अनेक प्रका सांगत रागावीत असत की ही रहस्ये बाहेर का पडतात? तेव्हा तो म्हणे—

महाराज आपण सांगितलेले रहस्ये की बायकोशिवाय कुणाला सांगत नाही. पण तिचा स्वभावच असा आहे, तिच्या तोंडी तोंड मिजत नाही.

एके दिवशी त्यांनी एकट्या सोमाजीलाच बोलावून विचारले—“लज झाले तेव्हा बायकोच्या गळघात मंगळ-सुत्र बांधून सर्वे मुख-दुखांत मी नुशा सहभागी आहे. ‘धर्मच अर्थच, कामेच नातिचरामी’ अशी शपथ तू मुद्धा घेतली आहेस. तेव्हा स्वतःला कळकळ्या गोपनीय गोष्टी तिला व सांगणे हे अक्षमचिरण नव्हे काय?”

“महाराज मी तर हिच्यापासून काहीच लपवीत नाही. सला कळलेली सगळीच रहस्ये मी तिला नेहमीच सांगत असतो.” सोमाजीचे हे सांगणे जहागीरदाराला खोटे वाटले व खरा प्रका समजून घेण्यासाठी त्यांनी या दोघां सेवकाची परीक्षा घ्याव्याने ठरविले.

एके दिवशी त्यांनी सोमाजीला सांगितले-
“माझ्या गोटात एक खण जुठळा आहे व
त्यामुळे मी जास्त दिवस अगणार नाही
असे वैद्यराजांनी सांगितले आहे. आतां
वारसाची निवड करणे आवश्यक आहे.

सोमाजी मिथून गळ्यांतलं त्यांनी
रामाजीला बोलवले व म्हणाले “तुला मी
एक अतिरहस्याची गोष्ट सांगवी म्हणतांय
दोन दिवसांपूर्वी माझे विशेषक मला वीथी
पालून मारण्याचा कट रजत अमृतांना पकडले
गेलं आहेत. तूतें या कटांत सावील असणा-
ऱ्यांनी तय्ये मी गुप्तच ठेवणार आहे.”

बाडवड्या बरांतच रामाजीला सांगि-
तलेली गोष्ट सर्वांच्या तांडी झाली पण
सोमाजीला सांगितलेली बाती कुणाआही
कळली नाही

म्हाराजांनी आपल्या एका दासीला
सोमाजीच्या घरी जाऊन ‘आपल्या आजारा
बद्दल सोमाजीच्या बायकोस काही कळले
आहे का,’ ही बातमी काढून आणण्यासाठी
पाठवले. तिने येऊन सांगितलं की-“महा-

राज, ही बातमी बांडवड्या भरा आधीच
तिला कळली आहे’

ही पकून कुलशंकर महाराजास आश्चर्य
बालले. त्यांनी सोमाजीला बोलवून-
“तुझ्या पत्नीसारखी स्त्री या दिवसांत
असणं कठीणच” असे म्हणून चतलेला
सर्व वृत्तान्त सांगितला

यावर हसून सोमाजी म्हणाला-“यांत
आश्चर्य करण्याजोगं काहीच नाही महा-
राज! कुणालाही एखादी गोष्ट रहस्यमय
म्हणून सांगितली की ती इतर कुणालातरी
सांगितल्याशिवाय त्याला चैन पडत नाही
मी माझ्या बायकोला सगलीच रहस्य
सांगितो म्हणून ती तिकडे विषय लस देत
नाही व इतर कुणाला सांगत नाही’

रहस्याचे सारे रहस्य कळल्यामुळे, जहा-
गोरदार महाराजांना आनंद झाला त्यांनी
सोमाजीला इनाम देऊन त्याचा बहुमान
केला या नंतर त्यांनी आपल्या बायकोला
सांगितलेली रहस्ये कधीच घटकणी झाली
नाहोत

गणेश पुराण

आम्हा एके दिवशी फलवृक्षांनी भरलेल्या
मार्गाने जात असतां एक सुंदर मुलगा
झाडावर बसून ज्ञान गोल होता झाडावर
फळांचे धोक्याचा धोस होते आणि फळे ही
पिकलेली होती

त्या मुलाशी हाक मारून बोलावेस
अव्वाळा वाटसु श्री म्हणाली ही-“बाबा
रे’ एके फळ माझ्याकडे नाही टोकणार
का? तांडाळा पाणी सुटलं आहे बघ!’

मुलगा हसत म्हणाला अज्वा! तुला
कोणते फळ हवे आहे? झाडावर खूप फळे
लागले आहेत! तुझा म्हातारपण नाही शे
करणारे फळ देऊ का? तुझ्या मूयूला दूर
वर अमृग्रह केला तेव्हा अज्वाला एकदम
पळकियारे फळ हवे आहे का? तुला
पराच्या राशी मिळतील असे फळ हवे

आहे का? कसलं फळ हवे आहे?’
ही मुलगा मुदूपाण्यावर कार्तिक स्वामी
असावा असे अज्वाला वाटलं तिने हात
अचकून नमस्कार केला व मुलगे टाकून
म्हणाली ‘सुब्रह्मण्य स्वामी! किती वाटले
तरी कमी न होणारे अपार ज्ञानवनराशी
देणारे फळ मुला दे, बाबा! ज्ञानफळाचा
अनुग्रह कर!’

सुब्रह्मण्य कार्तिकेस प्रभू आपल्या स्व-
स्वखात दड धारण करून श्रीरावर धसून
प्रगट झाला, अज्वाच्या डोक्याला आपल्या
वडाच्या डोकान हळूच स्पर्श करून तिच्या
वर अमृग्रह केला तेव्हा अज्वाला एकदम
विराट रूप धारण केलंलें ओंकार तंत्र,
ब्रह्मनाम, ओम् नमः शिवाय नमः शिवाय आणि

अपार ज्ञान प्राप्ती झाली मुद्रहाष्यप्रभूने अन्वला प्राणोर्ध्वन तिला आणि अंतर्धान पावला.

अन्वा पायच एका गावाहून दुस-या गावा चालत घट्टत जात, अर्धे तनू ज्ञात धम जनमायागिऱ्या कळेल अशा सोप्या भाषेत सांगत व प्रचार करीत देश भ्रमण करू लागली.

अन्वाच्या तांडी निघालेली मधुर वचन काव्य रूप पावून पोतांत बदलून सामान्य जनता जनादनपर्यंत पसरू लागली आणि चिरस्थायी झाली.

अन्वा अशीच भ्रमण करीत एके दिवशी काळोख पडामरुमा सुताश्व अर्धमागोजर

आली, आकाशात कोळे ठस दिसू लागले आणि सर्वत्र काळोखी आली. मधून मधून विजा चमकू लागल्या. अन्वाच्या पायाला ठक लावली व ती खाली पडली तिच्या हातातली काडी दूर जाऊन पडली.

त्या काळोखांत कोणीतरी बत असल्याची चाहूल आली. अन्वाने मान वरून वरून पाहिले त्याच वेळी वीज चमकली त्या विज्याच्या उजड्यात एक बोट मुलगा पावले टाकांत पुढे बत असल्या दिसली त्याचे पोटात मोल व पोटात मोठेच हात त्या मुलाने अन्वाला हात देऊन उभे कले आणि तिची कळी आणून तिच्या हातात दिली, अन्वाने धावलेली काडी हातूळून म वेतां घट्ट वरून तो मुलगा तिला म्हणाला—“अन्वा! कोठे निघालीस? कोणत्या तरी क्षेत्रात तीर्थ दर्शनाला चालली आहेस का?”

अन्वा म्हणाली—“बाबा रे! ही सर्व पृथ्वीच मला एक दिव्य क्षेत्र आहे तीर्थ दर्शन करण्याची माझी तेवढी इच्छा नाही तरी एक क्षेत्र दर्शन व्हावे असे वाटते, तेथे पाचायचे त्याची वाढ दिसत नाही परंतु तू कोण हे नाही सांगितलंस? तू एवढासा मुलगा दिसतोस या काळोखात कसा काय आलास?”

“अन्वा, मी तुझा लहानग्या पासूनच मित्र नाही का? मला जन्मल्या पासून

जाळखनेस पण तू कोणत्या क्षेत्र दर्शनस निघालीस हे नाही सांगितलंस” तो म्हणाला.

“सांगून काय उपयोग? तू वरून आशीस का! ते शकताच निवासस्थान आहे महाक्षेत्र आहे! अन्वा म्हणाली

“हो तिच्या! एवढेच ना? ते काही मोठे काम नाही मी तुझा हात पकडून घेऊन जातो जवळ! असे म्हणत त्या मुलाने अन्वाचा हात पकडला आणि पुढे पाऊल टाकले दुसऱ्या हातात काडी घेऊन अन्वा पुढे निघाली तेव्हा एक मोठी वीज चमकली, त्या उजड्यात आपला हात आपल्या बाबेत घेऊन चालविणाऱ्या मण-पतीला पाहून अन्वा डोळे मिटून तो तनात म्हणाली— रेवा! तू मला लहानपणा पासूनच चालवीत आहेस मी डोळे उघडून चालले काय, किंवा मिटून चालले काय, एकच” ती बोळी उभडल्या शिवाय अन्वा मणपती वरवीस नेह होता त्या पायच्या ती चढून चालली होती किती पायच्या चढून गेली किती काळ लाटला तिला कळल नाही.

अशी जात जात जमता अन्वाला राग पत्ते म्हणाल्याचे एक झाले—“अन्वा आपण मित्रसन्निधीजवळ आला आहो!” तिन हात उघडले

तय प्रकाशाविषय दुसरे काही दिसल नाही खाली पाहिले तर अनेक मध्यम मडले पायच्या सारखी व जिन्या सारखी दिसली कित्येक सूर्य मंडले व अनेक वेडे नक्षत्र वायूहये फिरत असलेली आणि नित्य वाढत असलेल्या ज्वालां, नित्य फिरत असलेली प्रकाशबल्ये दिसा आपल्या पायाखाली डाळ बांता चौकत करून मोडणारी दिसली.

मणपतीने अन्वाचा हात सोडून म्हटले— अन्वा! तू शिव सांनिध्यात पावली आहेस येथे काळ वेळ नायाचा वरून नाही नाश, नक्षत्र असे काही नाही सृष्टी, स्थिता आणि लय विरहित असा शिव सांनिधी आहे म्हणजे असे खरे नैकांश.

विश्वेश्वर अशा विवाच करून का' ' असे मांगून गणपती अंतर्धान पावला.

अठराव्या खालीवर सर्वजण ध्यापून टाकून टाकण्याची शिफारस जबाबि दिसली. त्या ज्योतीत विवाच गण शिबस्तुती करीत असलेले ओंकार ध्वनिही एकू येत होते. विश्वेश्वर शिवाचे दर्शन घडले. त्याच्या दावी वाजूला गणपती पार्श्वी व कुमार स्वामी तडी भूमी वगैरे होते.

अठराव्या शंक रात्रा साक्षात्कार घडला. शंकराने आपला अभय हस्त अव्याच्या मस्तकावर ठेवून तिळयावर अनुग्रह कोला अव्याला शिबसायुज्य मुखी लाभली. असा अठराव्याचा एका विवाच गणपतीच्या

५५

127

50

128

हानात उसाचे एक कांड होत आणि एक संतकरी कुतूहलपणे व्याख्याकडे वहात होता. ते चिंत पाहून मित्र कथा सांगू लागला.

एकादा राजासारखे मोठे जमिनदार दरवर्षी विनायकाची पूजा, उत्सव वगैरे मोठ्या साठामांडाने करीत. त्याच उत्सवात शिरोमणी म्हणून लोक म्हणत त्याच कांड पिके निघत उसाचा पडदाही होता.

त्या मळघात काम करणारा एक मंडी होता तो गणपतीचा मन्त होता. दर वर्षी क्षमात काम मुरू करणे वेळी प्रार्थना करीत असे—“देवा यावर्षी जांगल पोक घड दे!” त्याप्रमाणे उसाचे पोक फारच छान येत असे व ते वाढतच होते.

तो मंडी त्याची जायको व त्याचा दहा वर्षांचा मुलगा लुप काबाडकण्ट करून क्षमात काम करीत परंतु जमिनदार त्यांना फार कमी भजरी देत असे. तीमुळा निमित्त देईच असेही नाही तो मंडी भाला आजडा हाता, अत्यंत गोपीही होता. जमिनदाराची वायको लागली होती. बई वाईट सर्व गणेशाला निवेदन करीत असे. जवळ गडचाला पसार मजुरी देण्यात कुबराई करी सेव्हेंही म्हण— ते किती काबाडकण्ट करताना आणि तुम्ही त्यांना काय देता? बराबर देत जा!

“तुला सव्वा सायला काय जात?” मंडी काटकसर करतो म्हणून तब आपल्याला गणपति उत्सव करायला काही उरतं!” तो तिला म्हण.

ती क्षमात म्हणे—“काबाडकण्ट करणाऱ्यांच्या तोंडात मातो कांबन गणपतीची पूजा आणि उत्सव करण्यापेक्षा ते नाही केलं तर काय विघडणार आहे? आगच्या हाता देवा चांगली बुढी दे?”

त्या वर्षी उसा हत्तीच्या सांडसारखा जाडबूड आणि लांब सहक आला. हजारो ऊन बांधलेले भारच्या भार जमिनदाराच्या बाबागत घडत पडत होते.

“ही सर्व गणेशाची कृपा! पूजा अर्चा आणि उत्सव फुकट जातात का? आपण हे सर्व कशाला करतो मग?” जमिनदार म्हणाला.

“एवढे का? म्हणजे आपल्या गडघाने खी एवढी मेहनत केली ती काहीच कामाची नव्हती, असे म्हणावयाचे बाह का तुम्हांला?” जायकोने विचारले.

“बरेच जाल की, तुम्हां ही कुकटाची कोद आणि उदाता? आपण जर नोकरांचाकरिता असे मानू लागलो तर पुढे आपल्याला त्यांच्या पाठीपाठ छिडावे लागेल. माणसाच्या हातून काय घडणार? सर्व त्या विनायकाची करणा आहे!

जमिनदार म्हणाला, जमिनदारांनी मना तस्या मनातगणेशाची प्रार्थना केली—“हे विश्वेश्वरा! यांच्या मनात आनंद तुम्हांच करणतं झाला तर होणार!”

गडचाच्या मुलाची गणपतीवरच अपार भक्ती होती. गणेशचतुर्थी जाली की तो हिडून फिक्त पावरी ताबडी कमळ बुडवून आणि फुल पत्री जमा करी आणि पूज-साठी आणून देई.

त्या वर्षीची गणेशचतुर्थी आली. महमी-प्रमाण उत्साह या वर्षीही वाढला. जमिनदाराच्या जावयला उसाचे सारे टाकीत असलेल्या बडिलांकडे जाऊन तो म्हणाला—“बाबा आपणमुळा एक ऊस कणपतीला

बाहु वा, अस भेऊन पाऊ ना का?"
गड्याने एक अस काढून मुलाच्या हातास दिला. हो भेऊन तो प्ररी निघाला. तेव्हा त्याला जमिनदाराने पाहिले.

जमिनदाराने एकदम नरसिंहावतार धारण केला व ओरडला—"काय रे, माझा अस घरी पळवून नेतो आहेस का?" असे म्हणत तोडाला आले ते गड्याला बोलला आणि कोरडपाने त्याला मारू लागला. जमिनदाराच्या घराची माणभे व गावकरी ते पाहून गण राहिली, कोणी हुकी चू केले नाही. जमिनदाराच्या असा घाक होला गावात त्याने काय वाटेल ते केले तरी चाले, कोणी विचारणारा नव्हता.

गडी असहा वेदनेने म्हणाला—"मालक, गणेश चतुर्थी नाही का, एक अस घेऊन जा म्हणजे-एकच एक अस!"

"तुम्हां खालच्या जातीतल्यांना गणेश चतुर्थीची पूजा काय?"

"सालची जात झाली म्हणून गणेशची भक्ति करता नाही का?"

जमिनदाराच्याची थुा उडवीत म्हणाला—"तोड पहा, भवित करणाराच! कोल्हा म्हणे स्वर्ग लोकांना जायची उम्मेद करतोय! हो अस टाक द्या!"

"एका उसासाठी तुम्ही इतके रागवता काय मालक? मी शड्या भरभळत अस आणून द्यायला आहे वेधे!" एका असाने काय कमी होणार आहे?" गडी म्हणाला.

"किती उमटपणाने बोलतो आहेस रे! एकच काय, दहा, शंभर किंवा हजार मला सारखेच! तू ज्या सकाळी उगाड्याच्या आत एक हजार अस घाले पाहिजेस सगळा बोया मला दिसला पाहिजे, नाहीतर एकेक उसाबद्दल मुला हजार कोरडे बसतील!" असे म्हणत त्याने गड्याला एका खांबाला बांधून ठेवले आणि तोंकराकरवी त्याच्या-समोर एक हजार अस टाकून ठेविले.

जमिनदार तसाच हट्टी होता. त्याच्या मनात येईल तेच खरं! त्याने गड्याला एका खांबाला बांधून ठेवले त्याच्यावर

पाहत्याला शिपाई उभे केले. जमिनदाराच्या ब्रायकोने गणेशाचे स्मरण करून मनातल्या मनात त्याला आठवीत म्हटले—'देवा, गडी जगही भोळा भावडा आहे. असं खायचे त्याने ठरविले तर निष्कारण मरेल. खाऊ शकला नाहीतर बाहेर यजमान त्याची जामवी बोटवितील. त्याचं कर्त ते रक्षण कर!' गडबाला काय करावे सुचेना, करायला काहीच नव्हते. देवाचे स्मरण करून बोले मिटून पडून राहिला आणि त्याला शोष लागली.

उपासकांच जमिनदाराने जाऊन पाहिले तर त्याच्या बाबारात हिमालयासारखी चोथ्याची पांढरी रात पडलेली होती. मालेवर भुव वसल्यासारखा तो मोठवान ओरडत जाग्या जागी 'आ' बासून उभा राहिला.

त्याच्या ओरडण्याचा आवाज ऐकून त्याची बायको धावत आली. तिला तो म्हणाला—'सर्वस्वाचा नाश झाला. आत्म्या आबारात एक ऊसही उरला नाही, सर्व

बोया होऊन पडला आहे! गडी म्हणजे भूत आहे भूत! आपणां संदीना खाऊन टाकिल. बळ, पळून जाऊ या!' तो ओरडून सांगत होता. ते ऐकून स्मित करून ती म्हणाली—'तो भूत नाही व त्याने ऊस खाऊलाही नाही. मी स्वतःच्या झोळ्यांनी पहात होते तेवढे उजाडलं नव्हते आणि हुत्तीचा धोकार ऐकून माझी शोष झोळी. मी खिडकीतून पाहिलं एक मोठा हुत्ती ऊस खातखात नाहीसा झाला.'

"हुत्ती काय म्हणतेस? तीचं पुसं! या पंचक्रोशीत हुत्ती असल्याचं मी या जन्मात कधी ऐकलं नाही." असं जमिनदार सांगत बसला काही जण उत्सव मंडपातून बाबत आले आणि सांगू लागले, 'रामी आम्ही पूजा केली ती गणपतीची मूर्तीच अदृश्य झाली आहे. बहूकडे बघून पाहिले.' असे म्हणत असता त्यांचं लडू ठेवलेल्या पडवीकडे गेले आणि सर्व ओरडू लागले—'तीं वहा! तीं वहा!' आणि त्या बाजूला वावले.

"पैसाचं कधी ओळं होईल का? हे पैसे असले की थंकात पडलेल्यांना मदत नाही का करता येणार?" कोन्ही भुते म्हणाली.

"ओहो! तुम्ही दोघं मृत्युपातीत भूतं दिसत आहां! तुमच्यासारखे लोक स्वतःवर तंकट ओढवून घेतात तुम्हांला येथे जागा नाही मिळणार!"

"वरं तर आम्ही कोठेही जाऊन राहू विदास हो आमच्या पैसाची पिशवी तुमच्या या जाडाच्या डोळीत ठेवून बालू का?" दोघां नवराबायकांनी विचारले.

त्या गोष्टीत बघण्या भांडावरची भुव कनक झाली म्हणून आपली पैशांची

पिशवी त्या भांडाच्या डोळीत ठेवून हे भूतांचं जोरपं सविताच्या धराच्या परसांतल्या चिबेच्या भांडावर घेऊन राहू लागले.

त्या भूतांच्या जोड्याला दररोज सविता त्या भांडाच्या डोळीत अथू बाळीत बसलेली विनायकी ती शींचं एकदां राधाबाईच्या घराला बिरुद तेथे काय होते हे पाहण्यासाठी गेली. त्यांनी सर्व परिस्थिती पाहली. त्यांना सवितावरून खूप व्या आली.

"इतर सुतांसारखे सविताचे हुंडा व भंडो माणल्या नाहीत म्हणून तो मांडखोर सासू या मुलीला छळते आहे?" भूत वार्ड आपल्या नवऱ्याला म्हणाली.

"तो हुंडा काय तो आपल्या मुलीला पुरविला तर तिला थोडी मदत केल्या सारखं होईल. पण ते कसं करायचं?" नवरा म्हणाला.

दोघं भुत त्यानंतर बराच वेळे आपसात बोलून व काही ठरवून समझानातून बायल घन आणायला गेली.

बडावरच्या भुतांनी त्यांना पाहतांच विचारलं—'ओहो, पंचमेवारी जोडकं आलं वाटतं? कसंकाय, पैस्याचं कारण?'

"बिचारी एक मुलगी कष्टाच आहे, तिला मदत करायलाच आहे. डोळीत ठेवल्या पिशवीतून बोट काही घेऊन जाव

म्हणून जालो आहो!" भुतांक जोडपं म्हणालं.

"कसाय्या माणसांच्या जातीतल्यांना मक्त? ठीक आहे, पैसे तुमचे वाहेऊ घेऊन जा!" आडावरची भुते म्हणाली.

हुसच्या दिवशी सविता अंगणात सडा घालीत होती तेव्हा एक वृद्ध जोडपं जालं आणि निचारू लागलं—"अज मुली सविता, जरी बाहेर काय?"

सविताने मान बर करून त्यांच्याकडे पाहिलं व चकित झाली, कारण तिने त्यांना रव्या पूर्वी कधी पाहिलं ही नव्हती. म्हातारी रेशमी जरी काठी लुगडं नेसली होती आणि अंगभर दागिने घातले होते तिने. म्हातारा रेशमी धोतर नेसलेला

होता आणि त्याच्या सांबावर जरी काठी उपरणं होतं. त्याच्या बोटांत सोऱ्याच्या बंगठ्या होत्या. श्रीमती आंगोपांगी झटकत होती. त्याच वेळी बाहेरच्या उंबरठ्या पर्यंत जालेल्या राधाबाईने त्यांना पाहिलं व चकित झाली. म्हातारीजवळ येऊन म्हणाली—"तुम्हान असतांना आम्ही तुला पाहिलं होतं. म्हणून तू आम्हाला ओळखलं नाहीस मी तुझी वेगूपावली म!"

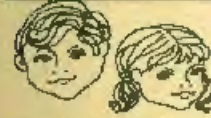
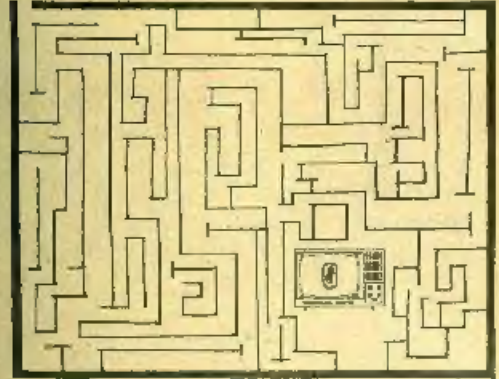
तो पर्यंत राधाबाई स्वतःला सावरून म्हणाल्या—"काय का हे? त्यांना बाहेर रस्त्यावरच उभे कारण तू कधी नहाते आहेस? घरात बोलाव!"

सवितेच्या पाठीपाठ ते वृद्ध जोडपं बराच जालं, म्हातारी राधाबाईला

एक दीदी. पिगी

बँक हसवली, तिची गोष्ट

कॅप्टन बँकने पाजुला एक टी.व्ही. पिगी बँक दिली.
ती खरवली आहे. ती सोपून काढण्यासाठी पाजुला मद्यत करा पावू.

पारले

'मी मोठी झाल्येना,
की माझी एक खोली असेल
बाहुल्यांची आणि
दुसरीत असेल सस बिस्किटांची...

छोट्यांना परंतु पारले ग्लुको-
स्वादित पोष्टिक आहार.

पारले